

Grau de Filologia Romànica

Treball de Fi de Grau

Curs 2015-2016

**APUNTS PER A L'ESTUDI DEL *DICCIONARIO*
MENORQUIN-CASTELLANO DE JAUME
FERRER I PARPAL**

Gemma Ferrer Carreras

Maria-Reina Bastardas Rufat

Barcelona, 17 de juny de 2016

A Pere i Maria,
que «saben parlar menorquí,
però no el saben escriure».

TAULA DE CONTINGUTS

Llista d'abreviatures	p. 5
1. Presentació	
1.1. Consideracions inicials	p. 6
1. 2. Metodologia	p. 7
2. La lexicografia catalana durant el segle XIX	
2 . 1. Caracterització dels diccionaris vuitcentistes	p. 7
2. 2. La lexicografia menorquina del segle XIX	p. 10
3. La tasca lingüística de Jaume Ferrer i Parpal: caracterització, ideologia i proposta ortogràfica	
3. 1. Vida i obra	p. 15
3. 2. Ideologia lingüística	p. 17
3. 3. Proposta ortogràfica	p. 20
4. El <i>Diccionario menorquin-castellano</i> : anàlisi	p. 25
4.1. Hiperestructura	p. 26
4. 2. Macroestructura	p. 28
4. 3. Microestructura	p. 30
5. El valor paremiològic del <i>Diccionario menorquin-castellano</i>	p. 34
6. Conclusions	p. 38
7. Llista de referències	p. 39
Apèndix	

LLISTA D'ABREVIATURES

A fi de presentar amb major agilitat l'obra lingüística de Jaume Ferrer i Parpal i els diccionaris menorquins publicats durant el segle XIX més importants, hem establert les sigles següents:

DFerrer = FERRER I PARPAL, Jaume (1883-1887): *Diccionario menorquin – castellano*, Maó: Impremta de M. Parpal, 2 v.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488185>

QDM = FERRER I PARPAL, Jaume (1858): *Quertille des dielècte menorquí*, Maó: Impremta de D. G. I. Serra, 32 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488437>

TADM = FERRER I PARPAL, Jaume (1872): *Tratado de analogia del dialecto menorquin*, Maó: Impremta de M. Parpal, 163 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488294>

TLDM = FERRER I PARPAL, Jaume (1870): *Tratado de lectura del dialecto menorquin*, Maó: Impremta de M. Parpal, 57 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488267>

VBenejam = BENEJAM, Joan (1885): *Vocabulario menorquin-castellano*, Ciutadella: Impremta de Salvador Fàbregues, 177 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488530>

VFàbregues = FÀBREGUES, Salvador (1902): *Vocabulario trilingüe castellano-menorquin-francés*, Ciutadella: Impremta de Salvador Fàbregues, 249 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488391>

VHospitaler = HOSPITALER, José (1997): *Vocabulario castellano menorquin y vice-versa* [edició facsimilar per París-Valencia], València: París-Valencia, 295 p.

1. PRESENTACIÓ¹

1.1. Consideracions inicials

El *Diccionario menorquin-castellano* de Jaume Ferrer i Parpal (1817-1897) constitueix una significativa mostra d'un període històric d'intensa producció lexicogràfica en llengua catalana: el segle XIX. Com es pot extreure del títol de l'obra, aquest és un diccionari bilingüe que neix –com intentarem palesar més avall– en un context totalment marcat per la preeminència del castellà i pel complex d'inferioritat de la llengua catalana.

L'obra de Jaume Ferrer i Parpal ha estat, al llarg dels darrers temps, deixada de banda per la major part de la crítica. En efecte, els escassos treballs de recerca que se li han dedicat han ocupat un lloc marginal en l'estudi de la lexicografia catalana i el nom de l'autor maonès ha quedat reduït a un nivell gairebé anecdòtic. Sens dubte, l'oblit acadèmic de Jaume Ferrer i Parpal es deu, en part, a dos fets que van estretament lligats: en primer lloc, l'afany disgregador de l'autor maonès, que mantenia la idea –força estesa en el segle XIX, com veurem– que el menorquí constituïa una entitat lingüística independent de la resta de parlars catalans; i, en segon lloc, la seua estrambòtica proposta ortogràfica, que se centra en la llengua oral i defuig sistemàticament els usos gràfics tradicionals del català, fet que dificulta notablement la intel·ligència dels seus textos. Malgrat la ideologia lingüística de l'autor i els problemes que puguin sorgir durant l'estudi de les seues obres, creiem en la necessitat de fer una anàlisi més o manco aprofundida del *Diccionario menorquin-castellano*, car veiem en ell una important deu de dades lingüístiques que no podem menystenir.

És per aquest motiu que hem centrat el nostre treball en l'estudi superficial d'aquest diccionari, tot seguint l'objectiu d'aportar algunes informacions sobre la seua confecció i posar de manifest quins són els fruits que es poden extreure de l'estudi d'una obra com aquesta. L'objectiu d'aquest treball és, doncs, fer una primera immersió

¹ Aquest treball no hauria estat possible sense l'inestimable ajut de professors i companys que al llarg d'aquest temps s'han interessat per l'obra de Jaume Ferrer i Parpal. Volem agrair novament la seua ajuda i, en especial, la dedicació i els suggeriments, sempre valuosos, de l'amic David Pons i dels professors José Enrique Gargallo, Emília Anglada i Maria Reina Bastardas.

dins el *Diccionario* de Ferrer i Parpal a fi d'observar quina és la seua vàlua lexicogràfica: no és, en cap cas, una anàlisi definitiva de l'obra del maonès.

1. 2. Metodologia

Per dur a terme aquesta primera incursió en el diccionari de Jaume Ferrer i Parpal, hem establert tres focus d'estudi essencials: la contextualització de l'obra i l'anàlisi de la seua possible repercussió en els treballs lexicogràfics posteriors; la caracterització de la ideologia lingüística de l'autor i dels objectius del seu diccionari; i, finalment, l'examen estructural del *Diccionario menorquin-castellano*, posant especial atenció a la part referent a la fraseologia i la paremiologia.

2 . LA LEXICOGRAFIA CATALANA DURANT EL SEGLE XIX

2 . 1. Caracterització dels diccionaris vuitcentistes

El primer volum del *Diccionario menorquin-castellano* de Jaume Ferrer i Parpal s'havia publicat l'any 1883 a Maó per la impremta de M. Parpal; el segon volum sorgiria qualques anys més tard –el 1887– i culminaria la tasca lingüística d'aquest metge maonès que, com veurem més avall, es mostrà preocupat per les qüestions culturals i lingüístiques al llarg de tota la seua vida. El diccionari d'aquesta cirurgia constitueix, de ben segur, una de les mostres més representatives del que suposà el segle XIX per a la lexicografia menorquina. Al llarg d'un parell de milers de pàgines, aquesta es presenta com una obra bilingüe, un diccionari d'equivalències que té com a objectiu servir «de guía para aprender el idioma nacional», ço és, el castellà (*DFerrer*: I, III). La finalitat de l'autor és, doncs, prou clara: esdevenir un pont entre els menorquins i el castellà, la llengua de poder del moment.

Abans d'introduir-nos en consideracions relacionades amb les motivacions de l'autor, emperò, cal que contextualitzem aquest diccionari en un període força actiu pel que fa a la producció d'obres de temàtica lingüística. En efecte, al llarg del segle XIX, i arreu dels territoris de parla catalana, es produeix un augment de l'interès per la llengua pròpia i per les seues aplicacions en el dia a dia dels parlants. Aquesta empenta cultural i

lingüística es posa de manifest també a Menorca, que al llarg del segle XIX veurà com alguns erudits provinents de diverses branques del coneixement s'interessaran –de manera més o menys perspicaç– per la sistematització de la gramàtica de la llengua pròpia i per la seua aplicació en l'àmbit de l'ensenyament.

Malgrat el que pugui semblar, emperò, la lexicografia catalana del segle XIX no neix sobre un terreny del tot erm. De fet, cal que tinguem en compte que al llarg del segle XVIII, tot i les adversitats del moment, s'havia estès ja una certa propensió pel manteniment del conreu d'aquesta disciplina en català (COLÓN & SOBERANAS 1986: 113; RICO & SOLÀ 1995: 123). Aquest interès per la identitat lingüística i la cultura pròpia s'incrementà, a més, a l'illa de Menorca, que visqué durant aquest segle en un ambient notablement diferent al de la resta de territoris de parla catalana. En efecte, les dominacions britàniques i francesa a les quals va estar sotmesa la petita de les Balears van bastir un context polític i social força propici al comerç i a la interrelació de cultures, fet que es plasmà en un remarcable creixement de l'activitat artística i cultural.

El contrast entre la situació de Menorca i la que visqueren la resta de territoris de parla catalana és notable i es pot palesar fàcilment. Sense anar més lluny, una mostra d'aquesta puixança cultural és el sorgiment de l'anomenada Societat Maonesa de Cultura, creada l'any 1778 i concebuda com una comunitat d'erudits de l'illa entre els quals cal comptar-hi, per exemple, Joan Ramis i Ramis (CARBONELL 1964: 727): un dels factors que diferencien aquesta societat amb altres congregacions coetànies de la mateixa índole és, precisament, l'obligatorietat de l'ús del menorquí per part dels seus membres, fet gairebé impensable a la resta de terres del domini lingüístic². Tot i la desfeta d'aquest grup d'erudits, i malgrat la posterior dominació espanyola, l'impuls cultural menorquí perdurà fins ben entrat el segle XIX i impulsà el sorgiment d'un seguit d'obres gramaticals i lexicogràfiques dignes de ser analitzades, entre les quals cal comptar-hi, sens dubte, la de Jaume Ferrer i Parpal.

A l'hora d'analitzar els diccionaris sorgits durant el segle XIX arreu del domini català, és precís que tinguem presents alguns trets que s'estenen de manera general entre ells. En primer lloc, cal tenir en compte l'omnipresència de la llengua castellana en aquest període històric, fet que es farà evident en la majoria d'obres lexicogràfiques catalanes

² Per a més informació sobre la Societat Maonesa de Cultura i el context que la veié néixer, vegeu, per exemple, SALORD 1990.

(COLÓN & SOBERANAS 1986: 142; RICO & SOLÀ 1995: 127). Com es palesa en el títol del nostre *Diccionario menorquin-castellano*, el castellà s'emprarà molt sovint com a metallenguatge i constituirà una de les motivacions essencials dels autors d'aquest segle: de fet, com ja hem assenyalat, el mateix Jaume Ferrer i Parpal proclama en el pròleg del diccionari que el seu objectiu fonamental és servir d'ajuda als seus cohabitants illencs pel que fa a l'aprenentatge de la llengua de poder. A més, la notable presència de castellanismes en la macroestructura de la majoria de mostres lexicogràfiques del moment posa novament de manifest el notable influx de la llengua castellana en les obres lingüístiques de l'època (RICO & SOLÀ 1995: 128)³.

Un altre dels trets característics de la lexicografia catalana d'aquesta centúria és l'interès per demostrar la personalitat individual dels parlars que es plasmen en les obres: en efecte, la majoria d'autors de l'època opten per exaltar les particularitats de la varietat pròpia i alguns, fins i tot, neguen contundentment la unitat lingüística del català (COLÓN & SOBERANAS 1986: 142). Aquest és un fet que s'evidencia de ple en el diccionari de Ferrer i Parpal, però també en altres obres lingüístiques coetànies, com ara la *Gramática de la lengua mallorquina* de Juan José Amengual (1835)⁴, el *Diccionario mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera (1840)⁵ o el *Vocabulario castellano menorquin y viceversa* de Josep Hospitaler (1869)⁶. Cal tenir en compte, emperò, que alguns dels diccionaris del Principat –i també el d'Antoni Febrer i Cardona, com veurem més avall– malden per mantenir una concepció unitària de la llengua i, a més, opten per reunir múltiples variants dialectals (COLÓN & SOBERANAS 1986: 142; FEBRER I CARDONA

³ Sobre la inclusió de castellanismes i de cultismes passats pel filtre castellà en l'obra de Jaume Ferrer i Parpal, vegeu el tercer punt d'aquest treball.

⁴ De fet, també Amengual té com a objectiu facilitar el coneixement de la llengua castellana mitjançant l'aprenentatge de l'anomenada *lengua mallorquina* (AMENGUAL 1835: X-XI). Sobre la concepció gramatical d'aquest autor, vegeu SARAGOSSÀ 2003.

⁵ Figuera centra el seu diccionari en la parla mallorquina i, fins hi tot, crea una grafia adaptada a aquesta varietat que podria relacionar-se, en molts d'aspectes, amb la proposta ortogràfica de Jaume Ferrer i Parpal. No obstant aquest interès per l'exaltació de la pròpia parla, l'autor mallorquí manté una concepció unitària de la llengua, com es percep en la intenció de la segona part de la seua obra, concebuda com un «Diccionariet de vários términos mallorquins anticuados ó que já no se usan, compôst per N. para enténdrer al célebre poeta llemosí Ausias Màrc».

⁶ Sobre l'obra d'Hospitaler i la seua ideologia lingüística, vegeu el tercer punt d'aquest treball.

2005: LI). Podem constatar-ho en obres com les de Pere Labèrnia, el qual parla sense embuts de llengua catalana en un sentit plenament unitari⁷.

La darrera de les característiques essencials de la lexicografia catalana del segle XIX és la desconexió generalitzada entre els diccionaris de les diferents zones dialectals del català (RICO & SOLÀ 1995: 127). És tal vegada per aquest aïllament que es pot explicar el creixent interès per exaltar els propis parlars en detriment de la unitat lingüística. Pel que fa a aquest aspecte en relació amb l'obra de Ferrer i Parpal, podem afirmar que tenim escasses dades sobre les fonts que l'autor féu servir per a la confecció del seu diccionari.

Cal que no perdem de vista, a més, que les obres lexicogràfiques sorgides durant aquesta centúria van acompanyades d'una remarcable producció d'estudis de caràcter gramatical. De fet, el mateix Ferrer i Parpal és autor d'algunes obres de caràcter pedagògic com ara la *Quertille des dialècte menorquí* (1858) o el *Tratado de lectura de la lengua menorquina* (1870)⁸. Dins aquest àmbit, cal que fem referència a algunes obres rellevants sorgides en el context balear: en primer lloc, la ja esmentada *Gramática de la lengua mallorquina* de Juan José Amengual (1835); i, en segon lloc, la *Gramática de la lengua menorquina* de Juli Soler (1858), sorgida pocs anys abans que el diccionari de Ferrer i Parpal. Com s'esdevé també en el camp de la lexicografia, aquestes obres compten amb una forta presència de la llengua castellana i, a més, mantenen una ferma relació amb l'ensenyament escolar més elemental (RICO & SOLÀ 1995: 23).

2. 2. La lexicografia menorquina del segle XIX

No suposa gaire esforç, doncs, intuir que el *Diccionario menorquin-castellano* reuneix la majoria de trets característics de la lexicografia catalana del segle XIX. Un cop arribats a aquesta primera conclusió, emperò, és necessari que contextualitzem la tasca d'aquest cirurgià maonès en l'entorn del seu sorgiment i que posem de relació el seu

⁷ Vegeu, per exemple, LABÈRNIA (1864-1865: I): «Mòlts són los esforços que s'han fet y s'están fent de algun temps ensá pera tornar l'hermosa llengua catalana al camí de gloria»; o LABÈRNIA (186-?: XVII): «La [llengua] catalana s'ha sentit influída principalment per la llatina y per axó convé conèixer las lleys que en aquest cas particular s'han seguit pera que'l llatí's fès catalá».

⁸ Sobre les obres gramaticals de Jaume Ferrer i Parpal, vegeu el tercer punt d'aquest treball.

Diccionario amb la resta d'obres lexicogràfiques sorgides a Menorca durant el segle XIX. Relacionant les obres lingüístiques més importants del moment podrem concebre quina era la situació en què es trobava l'estudi del menorquí en l'època de Ferrer i Parpal i quina reacció degué suscitar la publicació de les seues obres lingüístiques dins el seu àmbit de recepció més immediat.

És convenient començar aquest recorregut, doncs, amb una referència a la important producció gramatical i lexicogràfica del maonès Antoni Febrer i Cardona, al qual s'atribueixen obres com els *Principis de la Lectura Menorquina* (1804)⁹ o *Principis Generáls de la Llèngua Menorquina o Módo fácil d'aprender de lligir, parlar y escriurer aquesta llengua* (1804), on es propugna un ús correcte de la llengua mitjançant un model considerat apte per a tot el domini català (FEBRER I CARDONA 2005: XXI). És inevitable fer esment també del seu *Diccionari menorquí, español, francès y llatí*, conservat en dos manuscrits autògrafs complets i en un tercer exemplar incomplet que sembla constituir un suplement d'aquesta obra (COLÓN & SOBERANAS 1986: 175; FEBRER I CARDONA 2005: XLV-XLVIII). Cal que tinguem en compte que el diccionari de Febrer i Cardona destaca per la seua elevada vàlua, car sobresurt de la tònica general de l'època: si bé és cert que la lexicografia menorquina del tombant del segle XVIII al XIX es limita a alguns lèxics específics de caràcter científic amb escassa importància lingüística, l'obra de Febrer i Cardona va molt més enllà i es concep com un diccionari elaborat i complet (FEBRER I CARDONA 2005: LII- LIII).

A diferència del que observarem en la majoria d'obres lexicogràfiques i gramaticals del moment, Febrer i Cardona mostra consciència de pertànyer a una comunitat lingüística àmplia (CARBONELL 1964: 727; FEBRER I CARDONA 2004: 27; MIFSUD 2007: 359)¹⁰. Amb aquesta concepció unitària, s'aboca a la tasca d'establir un sistema ortogràfic

⁹ Aquesta és una obreta de trenta-sis pàgines firmada sota el pseudònim de «Un Mahonês». Hernández Sanz l'atribueix a Joan Ramis i Ramis (PONS 1992: 55), mentre que és atribuïda a Febrer i Cardona per part de CARBONELL (1961).

¹⁰ De fet, ell mateix manifesta la voluntat d'atènyer tot el territori de parla catalana i fer arribar la seua obra a «Mallorquíns, Cataláns y Valenciáns» (FEBRER I CARDONA 2004: 44). No obstant aquesta consciència lingüística, sembla que l'autor maonès tingué la voluntat de recollir mots propis de la seua terra en el diccionari (COLÓN & SOBERANAS 1986: 175), fet pel qual trobam tresors lèxics com ara *betarráva* 'remolatxa', *re* 'paparra inflada per haver xuclat molta sang' o *tiá* 'cassola'.

innovador que esdevingui una eina útil adaptada a les necessitats del moment: la seua ortografia es promou amb la voluntat de codificar la llengua tant des del punt de vista dels registres com de la projecció territorial, tot perseguint l'objectiu d'establir un sistema lingüístic ordenat, coherent i lògic (FEBRER I CARDONA 2004: 27). La grafia propugnada pel maonès intentarà lligar-se –malgrat tot– amb la llengua oral menorquina (SEGARRA 1985: 117; GINEBRA 1992: 71; VILLALONGA 2011: 38), tot i que conservarà inevitablement alguns vincles amb certs usos gràfics tradicionals: el manteniment de les *h* etimològiques n'és un bon exemple (FEBRER I CARDONA 2004: 30)¹¹. Tot i que part de l'obra de l'erudit maonès romangué manuscrita, sembla que les seues propostes ortogràfiques feren una certa fortuna i arrelaren lleument en la cultura menorquina del moment. Una prova d'aquesta influència ortogràfica són les obres de Juli Soler, el qual adoptà la grafia de Febrer i Cardona de manera bastant fidel (MIFSUD 2007: 361; VILLALONGA 2011: 39)¹². Cal que tinguem en compte, a més, que la tradició teatral del moment s'amarà també de les propostes d'autors com Febrer i Cardona. Un exemple de l'influx d'aquest autor el trobam en Vicenç Albertí, les obres del qual s'acosten –segons Salord (1998: 195-201)– a la concepció lingüística d'aquest autor.

Ja en les darreres dècades del segle XIX menorquí, trobam les obres lexicogràfiques de Jaume Hospitaler i Joan Benejam. El primer, originari de València, és autor del *Vocabulario castellano-menorquín y vice-versa* (1869), que es concep com un recull de lèxic organitzat per seccions temàtiques¹³, i d'un inacabat *Diccionario manual*

¹¹ Sobre les característiques de la grafia proposada per Antoni Febrer i Cardona vegeu, entre altres, GINEBRA 1992 o SEGARRA 1985 (117-119). Entre els seus trets més rellevants, cal destacar-ne el rebuig del dígraf *ig* per representar la palatal africada a final de mot; l'ús de la *ñ* per a la nasal palatal i l'ús de l'accent amb funció distintiva (GINEBRA 1992: 70). Com veurem més avall, aquestes decisions gràfiques són compartides amb la proposta de Ferrer i Parpal, com ho és també el fet de mantenir en la pròpia ortografia els usos tradicionals de la *h*.

¹² Les obres més significatives de Juli Soler són l'*Exposición de lo estado actual de l'Agricultura en la isla de Menorca, escrita arregladamente á las observaciones que han reunido sobre la mateixa materia D. Rafel Febrer i Albertí* (1857) i la *Gramática de la lengua menorquina* (1858). Per a una anàlisi aprofundida d'aquesta darrera, vegeu VILLALONGA 2011.

¹³ El mateix autor afirma en el pròleg d'aquesta obra que per confeccionar el *Vocabulario* «ha consultado los diccionarios de los diferentes dialectos derivados del lemosin, y de los de las lenguas de que el menorquin ha tomado gran copia de palabras» i, a més, «ha recorrido las fábricas, talleres y demás puntos que forman las secciones de este vocabulario» (VHospitaler,

menorquín castellano que, com afirma Ferrer i Parpal en el pròleg del seu diccionari, solament arribà fins al mot «presumid» (*DFerrer*: I, III). Al pedagog Joan Benejam, li devem un *Vocabulario menorquín-castellano* (1885)¹⁴ que, tot i tenir un cert interès pel fet de recollir múltiples modismes i frases fetes, no és un treball gaire complet (COLÓN & SOBERANAS 1986: 183; RICO & SOLÀ 1994: 140), com el mateix autor admet en el pròleg de la seua obra¹⁵. És necessari esmentar també la tasca de l'impressor ciutadellenc Salvador Fàbregues, autor d'una obreta lexicogràfica publicada a inicis del segle posterior que s'organitza per temàtiques: el *Vocabulario trilingüe castellano-menorquín-francés* (1902). La crítica assegura que el material d'aquesta obra fou copiat, en part, del *VHospitaler* (COLÓN & SOBERANAS 1986: 183; RICO & SOLÀ 1994: 141).

Podem intuir, doncs, que els diccionaris de les darreres dècades del segle XIX menorquí obeeixen, com afirma Paredes (FEBRER I CARDONA 2005: LIII), a «un provincianisme i a una concepció de llengua totalment diferent dels de Febrer», com es pot copsar fàcilment en l'obra de Jaume Ferrer i Parpal. Aquesta és una idea que reflecteix també Carbonell (1964: 733):

«Som lluny de l'amplitud d'horitzons d'Antoni Febrer: hem arribat a un estadi dialectal, provincià [...]. Antoni Febrer parlava de llengua menorquina, però sabia que era una llengua parlada en altres regions [...]. Ara, en canvi, només trobem l'atomització característicament provinciana».

Sens dubte, els diccionaris menorquins d'aquest segle tenen un valor lexicogràfic relatiu, si bé alguns estan elaborats amb més encert que altres. No obstant açò,

III). D'aquestes afirmacions en podem treure dues idees fonamentals: la primera és el fet que parla de «lemosin» i concep el «menorquin» com una llengua individual; la segona, que ha fet una mena de treball de camp amb l'objectiu de recollir els mots que conformaran la seua obreta lexicogràfica. Aquest és un treball força interessant, no debades Colón & Soberanas (1986: 180) el consideren una «rica deu» que malauradament no ha estat tinguda en compte per la lexicografia ulterior.

¹⁴ Aquest és un treball que es destina als exclusivament als menorquins: «Tal es el objeto primordial del autor: servir al país y sobretodo contribuir á la instrucción del pueblo» (*VBenejam*, 3).

¹⁵ Joan Benejam justifica «las faltas que podrán observarse en esta obrita» per la dificultat que suposa elaborar una obra d'aquestes característiques sense comptar amb «recursos para escribir en absoluta propiedad un Vocabulario» (*VBenejam*, 3).

precisament a causa d'aquest provincianisme inherent, se'ls pot atribuir una important vàlua pel que fa a l'aportació de materials dialectals. A més, malgrat la seua baixa qualitat lexicogràfica, no podem deixar de banda el fet que aquestes obres contribuïren a establir les bases necessàries per a la confecció de diccionaris posteriors de major importància. Aquest és un fet que es palesa de manera evident en l'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear*, que es nodreix –si bé de manera parcial¹⁶– de diccionaris com el de Ferrer i Parpal¹⁷.

No seria del tot injustificada l'afirmació que el diccionari d'Alcover i Moll suposa la culminació de la lexicografia catalana anterior. De fet, encara a dia d'avui és una obra sense parangó en el nostre domini lingüístic que no es pot comparar, ni de bon tros, amb cap de les obres anteriorment citades: el DCVB és, en paraules de Joan Veny (1994: 33), «un immens llibre de capçalera de tots els qui estimen la nostra llengua i

¹⁶ Una de les crítiques de Rico i Solà (1994: 147) cap al DCVB és, precisament, l'escassa metodització a l'hora de buidar les obres lexicogràfiques anteriors, car –com observen– algunes d'elles no s'han espremut del tot. Pel que fa a l'estudi d'aquesta magna obra, doncs, fóra interessant analitzar l'aprofitament d'algunes de les obres lexicogràfiques anteriorment esmentades que, si bé no apareixen explícitament a la bibliografia del DCVB, sabem que formaven part de la biblioteca de Mossèn Alcover: de fet, ell mateix es refereix als vocabularis de Benejam i d'Hospitaller a una carta adreçada a Francesc de Borja Moll de l'any 1920. Tot i així, cap d'aquestes dues obres no s'inclouen en el llistat bibliogràfic del *Diccionari català-valencià-balear* (ALCOVER 2013: 77).

¹⁷ Són múltiples les referències que Alcover fa del *Diccionario menorquín-castellano* de Jaume Ferrer i Parpal en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, fet que palesa que aquest fou examinat amb un cert deteniment pels autors del DCVB. Especialment interessant és la referència que es fa del *DFerrer* en el pròleg de la *Gramàtica catalana* de Tomàs Forteza: «Se veu que an aqueix Ferrer el salvava sols la seua bona voluntat i que gramaticalment anava ranca-sega de tot, com ho indica la manera d'escriure la portada de l'obra» (*BDLC*: VIII, 101-102). Vegeu, a més, l'encàrrec que féu Mossèn Alcover a Francesc de Borja Moll, l'any 1920, pel que fa al buidatge del *DFerrer*: «Vostè, lo que ha de fer, cercar lo *Diccionari Menorquín-Castellano* por D. Jaime Ferrer y Parpal-Mahon, 1888. Dos toms. El compra, i m'envia a dir que n'ha pagat i jo li enviaré els diners. D'aquest diccionari en farà una vintena de bocins, quaderns, de trenta o coranta planes, i elze reparteix entre els amichs que vulguen treure les paraules; i elze dona cdules en blanch per posarleshi. [...] Aquest diccionari no ès gayre cosa, pero sempre inclou una gran feynada de l'autor que cal aprofitar» (ALCOVER 2013: 73-74).

n'analitzen la seva estructura i la seva entranya». De ben segur que aquesta magna obra no hauria estat possible, emperò, si els seus autors no s'haguessin amarats tant de la llengua viva com de la tradició lexicogràfica anterior. És així que, si bé és innegable el seu baix valor en comparació amb el DCVB, les obres d'Hospitaler, Benejam o Ferrer i Parpal tenen el mèrit de constituir les bases de la lexicografia menorquina dels darrers segles i de servir, en certa manera, de guia per a obres futures.

3. LA TASCA LINGÜÍSTICA DE JAUME FERRER I PARPAL: CARACTERITZACIÓ, IDEOLOGIA I PROPOSTA ORTOGRÀFICA

3.1. Vida i obra

Jaume Ferrer i Parpal (1817-1897) fou un home de vida activa i compromesa. Metge d'una notable popularitat a Menorca, es lligà fortament a la vida política de la seua illa i fou un fervent defensor de la necessitat de millora de l'educació dels menorquins (LIMÓN 1997: 26). Més enllà de la seua carrera mèdica i política, fou, segons sembla, un lletraferit de soca a arrel: els tres volums que conformen els seus escrits inèdits contenen múltiples obres teatrals, composicions poètiques i treballs d'història local escrits, la majoria d'ells, en castellà (LIMÓN 1997: 27).

Entre aquesta producció cultural, destaquen les seues quatre obres destinades a facilitar l'aprenentatge del castellà que, juntament amb el *Diccionario menorquin-castellano*, conformen la tasca lingüística de Jaume Ferrer i Parpal: la *Gramática general* (1849), la *Quertille des dialècte menorquí* (1858), el *Tratado de lectura del dialecto menorquin* (1870) i, finalment, el *Tratado de analogia del dialecto menorquin* (1872). Seguidament analitzarem les característiques fonamentals de cadascuna d'elles.

La *Gramática general* constitueix una obreta especialment adreçada als infants. Es concep com un tractadet de lectura del castellà en el qual s'estudien els trets més característics d'aquest idioma i s'hi proposen exercicis. La *Quertille des dialècte menorquí* és l'única obra gramatical de Ferrer i Parpal escrita en llengua catalana (o, segons l'autor, menorquina). Aquesta es compon d'una trentena de pàgines i constitueix un tractat de lectura del parlar menorquí en un estil totalment escolar: es dedica, de fet, a «ses escoles públiques de primère educació» (*QDM*, 3). Al llarg d'aquesta obra, es fa un estudi de les vocals, les consonants, els diftongs i la formació dels mots i, a més, s'hi

inclouen alguns exercicis: *Ezcercici des silebetj* (p. 19-22) o *Ezcercici de se lecture* (p. 22-27). En aquesta *Quertille* es reflecteixen la majoria d'usos gràfics que Ferrer i Parpal mantindrà al llarg de la seua obra lingüística i que adoptarà per a la confecció seu diccionari.

Com es posa de manifest també a la *Quertille*, Jaume Ferrer i Parpal reivindica al *Tratado de lectura del dialecto menorquin* (1870) la necessitat de tenir a l'abast llibres en menorquí que permetin als nens de «aprender, por medio de nuestro dialecto, las voces de las demas hablas y comprender á punto fijo el verdadero sentido de las peroraciones y discursos» (*TDLM*, 3). Paradoxalment, aquesta és una obra escrita en castellà. En aquest *Tratado* es tornen a caracteritzar els sons del català i la seua representació gràfica. Aquesta és una obreta força interessant pel que fa a l'estudi de la proposta ortogràfica de Ferrer i Parpal, ja que s'introdueixen algunes modificacions respecte dels usos gràfics emprats a la *Quertille*. De la mateixa manera, el *Tratado de analogia del dialecto menorquin* (1872) també està escrit en castellà. Aquesta és una obra que tracta sobre l'etimologia i l'analogia com a parts fonamentals del concepte de «Palabrología» (*TADM*, p. 3). Entenem, segons s'explica en el *Tratado de lectura* (p. 6), aquest concepte com la «primera parte del habla que nos da las reglas necesarias para el estudio de las palabras, ya sea en el modo de formarlas y leerlas, ya en el de clasificarlas, ya en el de averiguar las significaciones de cada una en particular». La coneixença d'aquesta part de la llengua és, doncs, fonamental per al «conocimiento del lenguaje», com també són necessàries la gramàtica i la retòrica.

A part d'aquestes obres gramaticals, Ferrer i Parpal fou el fundador d'una publicació periòdica anomenada *Es Menurquí*, que tenia la finalitat de «dunar muviment y vide é ses nòstres lletres [...] y despertar des seu letargu é se litereture menorquine » (núm. 1, D). Val a dir que aquesta fou una publicació d'una vida molt breu: en sortiren, solament, vuit números¹⁸. No obstant açò, serví per vehicular la ideologia lingüística i la proposta ortogràfica de Jaume Ferrer i Parpal, fet que no deixà indiferents els seus receptors¹⁹.

¹⁸ Sobre aquest periòdic i la seua relació amb Jaume Ferrer i Parpal, vegeu MIFSUD 2000 (112-115).

¹⁹ De fet, l'ortografia emprada per *Es Menurquí* encengué els ànims dels sectors de la premsa menorquina més conservadors en aquest aspecte. Un dels reaccionaris de la proposta de Jaume Ferrer i Parpal fou el periòdic ciutadellenc *Vigía Católico*, defensor d'una grafia unitària del

3. 2. Ideologia lingüística

Constatam en l'obra lingüística de Ferrer i Parpal un intent de presentar una suposada llengua menorquina independent de la resta de varietats que conformen la unitat lingüística del català, fet que encaixa de ple amb la voluntat d'exaltació de la pròpia varietat per part de la majoria de lexicògrafs catalans del segle XIX²⁰. Aquesta serà, de fet, una de les idees fonamentals que es traspuaran al llarg de l'obra de l'autor maonès. Hi entrem en contacte per primera vegada a la *Quertille des dialècte menorquí*:

«perque's nostru llenguatge es en el die tentíssim diferent des quetelá, valenciá y mellurquí» (*QDM*, 3-4).

I hi tornam a topar en llegir el pròleg del *Diccionario*:

«y no confunda nuestra habla con el catalan, valenciano ni mallorquin»
(*DFerrer*: I, III).

L'exaltació de l'autonomia lingüística del menorquí és, doncs, més que evident. No obstant açò, l'autor maonès concep una unitat lingüística remota en el temps i admet que el menorquí és germà del català continental i del mallorquí: la disgregació

català. Després del sorgiment del primer número d'*Es Menurquí*, el periòdic ciutadellenc en féu una forta crítica i en demanà la suspensió immediata. Vegeu una còpia de la missiva enviada per part dels responsables del *Vigía Católico* a la redacció de Jaume Ferrer i Parpal en el segon número de la publicació maonesa.

²⁰ De fet, aquest és un fet que constatam també en altres obres lexicogràfiques menorquines del segle XIX. A tall d'exemple, observam que en la *captatio benevolentiae* del seu *Vocabulario*, Joan Benejam posa de manifest les dificultats que suposa el fet d'escriure en menorquí sense tenir una ortografia i uns models clars: «Porque, ¿en donde están los recursos para escribir con absoluta propiedad un Vocabulario? En donde siquiera la verdadera ortografía de nuestro lenguaje?» (*VBenejam*, 3). L'interès per desmarcar el menorquí del català es recull també en el pròleg del vocabulari d'Hospitaller: «siendo el lenguaje de la isla compuesto de avenida de lenguas heterogéneas, aunque amoldadas sus voces al primitivo carácter neo latina» (*VHospitaller*, IV). Aquest és un fet que contrasta amb la ideologia lingüística de Juli Soler, que –tot i ser coetani a Ferrer i Parpal, Hospitaller i Benejam– té la intenció de crear mitjançant la seua *Gramática* un model unitari de llengua que faciliti l'aprenentatge d'altres idiomes (VILLALONGA 2011: 39), fet pel qual Rico & Solà (1994: 28) consideren la seua com la «darrera gramàtica menorquina no dialectal».

d'aquestes varietats es deu als múltiples contactes amb altres cultures i altres parlars. Seguint aquesta idea, doncs, el cirurgià maonès afirma sense embuts que no són els menorquins els que han decidit que la seua parla fos una llengua independent, sinó que:

«Es es témps, que curretjint,

Erregglant ò bé escuint,

L'ha cumpòst tal cual está» (*DFerrer*: I, apèndix)²¹.

Partint de la convicció de la independència del parlar menorquí, l'autor maonès manifesta la voluntat d'ensenyar als illencs el seu veritable llenguatge, ja que, si bé prové de l'antic llemosí –segons diu–, les normes que tradicionalment el regiren ja no són les adequades²². Gairebé obstinat amb la seua teoria, és normal que Ferrer i Parpal sentís la necessitat de crear un sistema ortogràfic més o manco organitzat i ben establert que garantís la vehiculació de textos escrits en la suposada llengua menorquina i que, de passada, s'allunyàs de qualsevol intent d'unificació del català²³. És per açò que

²¹ Els fragments en vers que incloem en aquest apartat estan extrets de les anomenades «Reflexions sobre se critique, respècte de se publiqueió d'equest primer tom des dicciunari menorquí-questellá», introduïdes al final del primer volum del *DFerrer* i compostes pel mateix Ferrer i Parpal.

²² «Des lemusí es perlar diuen mus vé; / Però, si tot sulet s'ha emensipad, / Per quin mutíu mus ha de se enseñad / Còm ets altres qui d'èll vénen tembé?» (*DFerrer*: I, apèndix).

²³ Cal tenir en compte que la preocupació pel sistema ortogràfic és una qüestió força recurrent en aquesta època. En relació amb la lexicografia menorquina, força interessants són, per exemple, les reflexions d'Hospitaler al respecte: «si se tomaba en cuenta únicamente su etimología se desvirtuaba la pronunciación, y si se atendía á esta, como es tan multiple y variada según el mayor ó menor grado de instrucción de la persona que habla, se desvirtuaba el valor de las palabras» (*VHospitaler*, 5). No obstant açò, l'autor valencià no es veu amb coratge d'establir un sistema ortogràfic fixe i basa la seua obra en els usos gràfics tradicionals, sempre avisant sobre les incoherències entre parla i escriptura que comporta aquesta decisió (vegeu p. VI-VIII, *VHospitaler*). De la mateixa manera, Joan Benejam també decideix mantenir-se fidel a la tradició ortogràfica anterior. Ferrer i Parpal, emperò, es mostra transgressor i propugna un sistema ortogràfic completament nou. Sobre aquesta decisió, ens remetem a les paraules de MIFSUD (2000: 105), que ens semblen totalment encertades: «Ferrer i Parpal fou víctima del

proposarà un sistema d'escriptura que defugirà per defecte tot tipus de convenció ortogràfica anterior i que es caracteritzarà per la seua base ultrafonetista²⁴. Tal com es posa de manifest a la *Quertille*, Ferrer i Parpal opta per «eduptar es mètedu d'escriurer lu més eprucsimad pusibble e se menére que perlam» (*QDM*, 4) enlloc de:

«seguir réggles de llenguatjes qui no són es nostru, y que nó ubstant podem dexar cunsignades, per s'inteligèncie dets escrits qui, pusads en el die segóns us y costum, coste ja e mólt, tant es llegirlós com s'enténdrerls» (*QDM*, 4).

D'aquest fragment, en podem treure dues idees fonamentals: en primer lloc, que té la intenció d'abandonar l'ortografia de tot parlar que no sigui el propi, car els seus usos s'allunyen de la pronúncia actual i dificulten notablement la lectura dels textos; en segon lloc, que la voluntat d'adaptar-se a la pronúncia és tan ferma que el sistema ortogràfic de Ferrer i Parpal constitueix una mostra del que devia ser, en aquell temps, el menorquí parlat. L'autor maonès es reafirma en les seues decisions en el pròleg del *Diccionario*, en el qual també manifesta la voluntat de lligar escriptura i oralitat:

«[Té la intenció d'escriure] lo más aprocsimadamente posible al modo como nos espresamos en la actualidad, procurando retratar al vivo y con sus pelos y señales el verdadero lenguaje de Menorca, y fijando de un modo estable y seguro la exacta pronunciacion de cada palabra» (*DFerrer*: I, III).

Tot i aquest interès per fixar el «verdadero lenguaje de Menorca», emperò, no hem de deixar de banda el fet que la finalitat última de Ferrer i Parpal és facilitació de l'aprenentatge del castellà a partir de les eines que proporciona la llengua pròpia. La sistematització del propi parlar, doncs, es concep com un mode d'accedir als altres idiomes. Així ho expressa l'autor maonès al final del primer volum del seu diccionari:

miratge que han patit tants ideòlegs de la fragmentació de la llengua, mig convençuts que fer “faltes d'ortografia” és ja emprar una llengua diferent».

²⁴ Com havien observat ja alguns lingüistes anteriors, Ferrer i Parpal constata una inadequació entre les grafies tradicionals i l'oralitat. La seua proposta, doncs, cerca la correspondència exacta i inequívoca entre les grafies i els sons (CARRETÉ 1991: 249) i, en alguns aspectes, es pot relacionar amb les propostes d'Antoni Febrer i Cardona: com veurem, ambdós emparan l'accent amb la doble finalitat de marcar el timbre vocàlic i la tonicitat i se serviran de la grafia ñ per representar la nasal palatal (SEGARRA 1985: 117; GINEBRA 1992: 70).

«Per tots ets altres llenguatjes
Servirá de guie y norme;
Y será més eduptable
Si li dunam bõne forme» (*DFerrer*, v. I, apèndix).

3. 3. Proposta ortogràfica

Es fa evident, doncs, que la ideologia lingüística de Ferrer i Parpal va estretament lligada a la diglòssia i que es basteix sobre una idea fonamental: la preeminència del castellà per damunt de la llengua pròpia. De fet, l'autor maonès concep l'autonomia del menorquí, però admet que aquesta és una llengua que es troba subjugada al castellà. D'aquesta manera, proposa que, si els parlants menorquins no aconsegueixen regularitzar la pròpia parla, el més convenient és abandonar-la i substituir-la per l'idioma dominant:

«Si trubam que ja's dulént,
No'l perlem, dexemló ená;
Y prupusemmos, tots e une,
Rellar sòls en questellá.
Cumensem, desde petits,
E xerrá en bòn espeñòl;
Y cuant serem grans tendrêm
Refinad es piqueròl» (*DFerrer*: I, apèndix).

No obstant açò, si els menorquins opten per mantenir el propi parlar, els convé «cuidarló, / Estudiant es séu ser y estructure» (*DFerrer*: I, apèndix). D'aquesta manera, malgrat la concepció d'inferioritat lingüística, Ferrer i Parpal s'aboca a la normativització de la llengua menorquina i basteix un sistema ortogràfic propi, i força característic, a partir del qual elaborarà el seu *Diccionario menorquín-castellano*. Cal tenir en compte que les particularitats ortogràfiques d'aquest autor han estat un dels factors que han impedit que la crítica s'acostàs més a l'obra de Ferrer i Parpal (COLÓN & SOBERANAS 1986: 182; CARBONELL 1993: 69). Creiem convenient, doncs, presentar

el sistema gràfic de Jaume Ferrer i Parpal per fer molt més accessible el diccionari que analitzarem tot seguit²⁵.

Pel que fa al vocalisme, aquests són els trets més característics de l'ortografia de Jaume Ferrer i Parpal:

-Es marquen gràficament les reduccions de les vocals àtones. D'aquesta manera, tota /a/ que no sigui tònica es representarà amb una *e*: *anque*, *emig*, *Emèrique*, *quenviar*. Així mateix, tota /o/ esdevé una *u* gràfica en posició àtona: *dulént*, *dunar*, *fruntal*, *ubèrt*.

-S'empra l'accent amb la doble finalitat de marcar la síl·laba tònica i el timbre vocàlic²⁶. Així, s'accentua sistemàticament la [ɛ] amb un accent obert: *cèl*, *despèrt*, *pèu*; la [e] amb un accent tancat: *béc*, *relléu*, *rellutjé*; i la [ɔ] amb un accent obert: *becòll*, *derròte*, *sòbre*²⁷. A més, s'accentuen també la resta de

²⁵ Hem de tenir en compte, emperò, que en el pròleg del *Diccionario* Ferrer i Parpal fa un repàs d'aquests usos gràfics, tot i que de manera bastant superficial. Així mateix, a la *Quertille des dialecte menorquí* i al *Tratado de lectura del dialecto menorquín* s'exposa el sistema gràfic que l'autor emprà al llarg de la seua vida per escriure en la llengua pròpia. Vegeu, per exemple, el *Glusad sobre se pigote de 1881 e 1882*, una crònica dels efectes d'aquesta malaltia durant la darrera dècada del segle XIX escrita per Ferrer i Parpal en vers mitjançant l'ortografia emprada per a l'elaboració de les seues obres lingüístiques.

²⁶ També altres autors coetanis empen l'accent amb aquesta doble finalitat. Pere Antoni Figuera n'és un clar exemple: «pronunciâm la *e* de tres manéras [...], para distingir la una de las âltras no pôs cap accént demúnt la múda, á no ser que sia llârga, y á las hôras li pôs el accént grâve, [...]; demúnt la tancâda pôs lo accént agút [...] y no solamént para denotar que es llârga sino que es tancâda, y demúnt la ubêrta pôs el accént circunflêcs» (FIGUERA 1840 : IV). Recordem que també Antoni Febrer i Cardona feia ús de l'accent amb aquest doble valor.

²⁷ L'ús d'aquests accents canvia al llarg de l'obra lingüística de Jaume Ferrer i Parpal. Mentre que a la *Quertille* determina que «ses vucals qui precisemént an de dur sémpre es metéx eccént per puder cunservar es séu sunidu, són: è, é, ó» (*QDM*, 6), al *Tratado de lectura del dialecto menorquin* ja estableix la divisió gràfica que trobarem en el *Diccionario*: «É, con acento agudo, tiene un sonido cerrado [...]. È, con acento grave, tiene un sonido abierto [...]. ò, con acento grave, tiene tambien sonido abierto [...]. O, sin acento ó con acento agudo, tiene un sonido cerrado» (*TDLM*, 11). Es justifica aquest canvi per la necessitat d'evitar «la confusión con el idioma castellano» (*TDLM*, 11).

vocals quan les regles ortogràfiques ho estableixen: la *a*, la *i* i la *u* es marquen amb un accent tancat (*ángel*, *menurquí*, *cumú*); la neutra tònica, amb un circumflex (*crêurer*, *empescarsê*, *vêurer*)²⁸; i la [o] amb un accent tancat (*butó*, *culó*, *rómprer*)²⁹.

-S'usa la dièresi per marcar la *vau* d'aquells mots que contenen una /a/ àtona etimològicament precedida de *gu-*: *güerdí* 'guardí', *güerisme* 'guarisme', etc. A més, es marquen gràficament algunes monoftongacions d'aquests diftongs: *güitar* 'guaitar', *guñar* 'guanyar', *gurdar* 'guardar', etc. Pel que fa a les /a/ àtones precedides de *qu-*, es marca la pronúncia de la *vau* mitjançant l'ús de la grafia *c*: *cuedrúpedu* 'quadrípet', *cuegular* 'coagular', etc. Les monoftongacions

²⁸ És curiós que Ferrer i Parpal, tot i ésser originari de Maó, decidís representar la vivacitat de la neutra tònica. Sembla ser que degué ser en l'època del nostre autor –ço és, a finals del segle XIX– quan es degué gestar el canvi de timbre de les *ee* tòniques provinents de Ī i Ē llatines a la zona de llevant de Menorca: de fet, Moll (1979: 8) prova el caràcter recent d'aquest canvi mitjançant l'anàlisi dels usos gràfics d'Antoni Febrer i Cardona; d'altra banda, el mateix Alcover, en els seus treballs de camp, constata encara la pronúncia de neutres tòniques en algunes persones majors a la zona de llevant de l'illa. Aquest devia ésser, doncs, un procés que s'anava generant en aquella època, mogut –segons Veny (2002: 61)– per l'escàs rendiment funcional de l'oposició entre oberta i neutra. No obstant açò, tal vegada empès per l'afany de captar el menorquí autèntic, Ferrer i Parpal hauria decidit no plasmar aquest recent canvi a la seua obra lingüística. Sembla ser que l'autor maonès es manté bastant sistemàtic en aquesta decisió i, si bé trobam algunes excepcions respecte dels usos gràfics de les *ee*, les possibles incoherències que puguin trobar-se es poden atribuir a errors gràfics.

²⁹ L'autor maonès no determina clarament quines regles emprà a l'hora d'accentuar les vocals tòniques, però en dóna algunes dades en el *Tratado de lectura*: «Las palabras que no tienen acento espreso y acaban en vocal, diptongo ó triptongo, se han de pronunciar como acentuadas en la penúltima sílaba. [...] Las palabras que no tienen acento espreso y acaban en consonante, aunque no se pronuncie, cual sucede muchas veces con la r, se deben considerar acentuadas en la última sílaba» (*TDLM*, 30). En efecte, contràriament al que esperàriem que fes, Ferrer i Parpal no accentua els mots aguts acabats en vocal seguida de -s o -n.

³⁰ «La *g*, ántes de *a*, *o*, *u*, suena como en castellano *ga*, *go*, *gu*; mas si precede á la *e* ó á la *i*, se pronuncia como la *j*, que tiene ante todas las vocales el mismo sonido que la francesa» (*DFerrer*: I, VII).

també es representen recurrentment en aquest cas: *cudrad* ‘quadrat’, *cudrille* ‘quadrilla’, etc.

-S’empra la *y* per marcar les iods (*betay, may, miray*), ja siguin pertanyents a un diftong o fruit de la iodització. Aquest ús no és, emperò, sistemàtic: *ai* (all), *ui* (ull), *véi* (vell), etc. S’usa també la *y* per marcar la conjunció copulativa: *Un conte fa s’ase y s’altre es treginé; Carn fa carn y vi fa sang* .

-S’elideix gràficament la iod entre vocals, tret característic del parlar menorquí: *bee* (abella), *uree* (orella), *tear* (tallar), etc. De la mateixa manera, tampoc no es marca gràficament cap iod precedent al fonema /x/: *exam* (eixam), *exí* (així), *exicar* (aixecar), etc.

-Es marquen, freqüentment, algunes elisions no recollides per la normativa actual: *qu’es* (que es) (*Aigu frede y pa quelént fan qu’es ventrei sen sént*); *pets* (per es) (*Aigu de matg es mal pets animals*), etc.

Quant al consonantisme, destacam les següents particularitats:

-S’estableix un criteri morfològic per representar les oclusives finals dels participis i dels substantius: es determina que «*equedad*, por ejemplo, terminará con *d*, porque la llevan sus derivades *equebade*, *equebadure*, etc.; y *cuit*, concluirá con *t*, por escribirse tambien con ella sus derivados *cuite*, *cuitos*, *cuitet*, etc.» (*DFerrer*: I, VII). D’aquesta manera, trobam *cuc*, però *cég empedrad*, *fòg*, *gròg*, etc.

-Es marca gràficament la geminació d’algunes consonants: *dobble*, *igglesie*, *pòbble*, *pubbleció*, etc.

-No es distingeixen els usos de les grafies *g* i *j* per marcar el so [ʒ]: *jipó* i *gipó*, *jínjul* i *gínjul*³⁰. A més, es marquen les africades [dʒ] i [tʃ] amb *tj* o *tx* en qualsevol posició: *cleretjar*, *pessetjar*, *mitj*, *matx*, *ratx*, etc.

³⁰ «La *g*, ántes de *a*, *o*, *u*, suena como en castellano *ga*, *go*, *gu*; mas si precede á la *e* ó á la *i*, se pronuncia como la *j*, que tiene ante todas las vocales el mismo sonido que la francesa» (*DFerrer*: I, VII).

-S'empra la *ñ* per a grafiar la nasal palatal: *añ, boñ, cañe*.

-La lateral palatal es representa mitjançant la *ll*: *ball, còll, rellòtje*, etc. L'antiga geminada del llatí es grafia amb una sola *l*: *ilusió, iluminar, nuvela*, etc. Les geminades causades per assimilacions, en canvi, es marquen amb *tl*: *etlòt* (al·lot), *metle, vetle*, etc.

-S'eliminen la majoria de *-r* etimològiques (*berbé, bestió, cla, queló* 'calor', etc.), excepte en els infinitius: *quentar, reparsê, rentar*, etc. A més, s'introdueixen algunes ultracorreccions en alguns casos: *bátrer, bêurer, repêndrer, vêurer*, etc³¹.

-Es distingeixen gràficament els sons [s] i [z]: les sibilants sonores es marquen amb una *s*, mentre que les sordes es representen amb dues *ss* o amb una *c* (*pusad, pessar, necessidat*, etc.).

-Quant als sons compostos [kz], [ks] i [tz], actualment representats amb una *x*, es marquen amb el grup consonàntic *cz*: *eczamen, eczercici, êczit*, etc.

-Tot i la tendència a l'aproximació a la parla, es manté la *h* etimològica: *hever, històrie, hòmus, hòre*, etc. A més, s'inclouen usos gràfics de la *h* que, si bé no són etimològics, es poden relacionar fàcilment amb la tradició gràfica castellana: *hòs, hòu, Mehó*, etc³².

A partir d'aquest heterodox sistema ortogràfic, Ferrer i Parpal confeccionarà la seua obra lingüística. Creiem que l'ús d'una grafia tan decididament aproximada a la parla és de gran profit a l'hora de concebre el que es devia entendre aleshores com a model de bon menorquí. Així doncs, l'obra del maonès ens proporciona, en veu de Carreté Parera

³¹ «[La r] tiene en menorquin las mismas variaciones que en castellano, con la particularidad de callarse al final de muchas palabras y en especial de los presentes de infinitivo de los verbos; lo cual no debiera suceder en estos, puesto se pronuncia cuando pasan á recíprocos. [...] Para mayor claredad, se suprime dicha letra final en este diccionario, á todas aquellas voces que pueden prescindir de ella; y se deja, á las que convendría se pronunciase» (*DFerrer*: I, VII).

³² Aquesta decisió es justifica de la següent manera: «para facilitar y poner en consonancia nuestro dialecto con los demas lenguages en que está muy generalizada dicha letra, debia admitirla, á fin de no causar confusion, cuando acostumbrados á escribir en menorquin, quisiésemos practicarlo en castellano ú otro idioma» (*TLDM*, 10).

(1991: 251), «un còmode sistema de transcripció fonètica en relació amb el castellà, que ens permet de fixar la pronúncia real de molts mots menorquins». Com és natural, emperò, l'intent de reforma secessionista de Ferrer i Parpal fou un fracàs ja en la seua època i no donà més fruits que les seues obres i la ira dels partidaris dels usos gràfics més tradicionals (CARBONELL 1991: 70; MIFSUD 2000: 120; MIFSUD 2007: 367).

4 . EL *DICCIONARIO MENORQUIN-CASTELLANO*: ANÀLISI

El de Jaume Ferrer i Parpal es presenta com un diccionari bilingüe, un recull d'equivalències entre mots menorquins i els seus corresponents castellans. A cada article, doncs, s'introdueix una traducció aproximada del terme que s'hi tracta. Ho observam, per exemple, en aquesta mostra:

SÈURER, v. a. Sentar, assentar: poner en una silla ú otro asiento. V. ESSEURER.
|| v. n. Estar sentado, estar en un asiento.

L'objectiu de l'autor maonès és, com bé s'afirma en el pròleg del diccionari, crear una eina útil per als menorquins que vulguin aprendre la llengua castellana. Així doncs, Ferrer i Parpal maldarà per recollir aquells mots típicament menorquins, emperò també inclourà entre les pàgines del seu diccionari tecnicismes, estrangerismes i unitats lèxiques complexes. De fet, com intentarem posar de manifest en aquest apartat, la importància d'aquest diccionari no rau en el seu mètode de confecció ni en la tasca lingüística de l'autor: cal tenir en compte que, pel que fa a l'àmbit més tècnic, aquesta és una obra amb alguns errors de mètode força rellevants i amb un valor lexicogràfic certament limitat. La vàlua que podem atribuir al *DFerrer* va lligada, de fet, a la inclusió de múltiples unitats lèxiques complexes i de dialectalismes interessants que fan que aquesta obra esdevingui una fotografia més o manco fidel de la situació que degué viure el català de Menorca a finals del segle XIX.

Cal tenir en compte que, sens cap mena de dubte, el *DFerrer* s'erigeix com una obra amb una intenció clarament prescriptiva: el seu autor té la voluntat de crear un diccionari que, més enllà de descriure el menorquí, serveixi de guia per a la confecció

d'obres posteriors. Aquesta voluntat normativa es palesa sobretot en l'àmbit ortogràfic, a partir del qual Ferrer i Parpal manifesta la intenció de fixar «de un modo estable y seguro la exacta pronunciació de cada palabra» (*DFerrer*: I, III). Evidentment, emperò, a dia d'avui el *Diccionario menorquin-castellano* solament pot ésser estudiat des d'un punt de vista descriptiu, amb plena consciència de la distància existent entre la proposta de Ferrer i Parpal i la normativa actual. Només tenint en compte la ideologia lingüística del maonès i contextualitzant el diccionari en el seu marc de creació, hom pot fer una anàlisi objectiva d'aquesta obra.

3. 1. Hiperestructura

Pel que fa a la hiperestructura del *DFerrer*, cal tenir en compte que aquest s'enceta amb un breu pròleg (p. III-VIII) en el qual l'autor justifica la seua tasca i introdueix, de manera bastant general, el sistema ortogràfic que s'ha emprat per dur-lo a terme. La justificació i la *captatio benevolentiae* reflecteixen un cop més la ideologia lingüística de l'autor i reafirmen aquest secessionisme tan característic de l'obra de Jaume Ferrer i Parpal:

«para publicar un diccionario menorquin-castellano, [...], era preciso seguir la norma que adopté desde un principio, escribiendo lo mas aprocsimadamente posible al modo como nos espresamos en la actualidad, procurando retratar al vivo y con sus pelos y señales el verdadero lenguaje de Menorca» (*DFerrer*: I, III).

Cal tenir en compte que aquest diccionari es concep com una part fonamental de l'anomenada «palabrología», ço és, la disciplina que dóna les eines necessàries per a l'estudi de les paraules. Com ja hem esmentat, segons Ferrer i Parpal aquesta disciplina es forma a partir de tres eixos fonamentals: l'analogia, la lectura i l'estudi dels mots. El diccionari és, doncs, el darrer element que faltava per poder establir les regles de la llengua menorquina i no es pot concebre, segons el seu autor, sense tenir en compte el *Tratado de lectura* i el *Tratado de analogía del dialecto menorquin*.

Després de les breus justificacions d'aquesta tasca i de la presentació dels usos gràfics emprats –fet certament necessari per a la «buena inteligencia de esta obra»–, s'exposa la taula de les abreviatures que s'empraran per caracteritzar els termes tractats en el

diccionari (p. IX-X). Aquestes abreviatures fan referència tant a qüestions purament gramaticals (*adj.*; *adv.*; *fr.*; *interj.*; *loc.*, etc.) com a disciplines i àmbits concrets d'ús d'alguns mots (*agr.*; *alg.*; *anat.*; *arq.*, etc.).

Immediatament després d'aquests aclariments, s'enceta el diccionari pròpiament dit, les característiques estructurals del qual s'analitzaran tot seguit. Al llarg del pròleg i de les pàgines introductòries, trobam escasses referències al mètode que aquest metge ha seguit per confeccionar la seua obra: a diferència d'Hospitaler, per exemple, que al seu pròleg aporta múltiples dades sobre el sistema emprat per a l'elaboració del seu *Vocabulario*, sembla que Ferrer i Parpal no tingué interès a explicar quines tècniques i quines fonts havia fet servir. Pel que fa a les fonts, en el breu pròleg del nostre diccionari, Ferrer i Parpal solament fa referència a *Diccionario manual menorquín-castellano* d'Hospitaler, fet pel qual hem de suposar que aquesta obra inacabada degué servir de guia per a la confecció del *DFerrer*. Quant a les explicacions del mètode utilitzat, l'autor maonès se centra bàsicament en l'ortografia i deixa de banda qüestions més lligades al procés d'elaboració d'un diccionari: desconeixem el criteri de selecció dels mots, els arguments de l'autor pel que fa al tractament de l'homonímia, els factors influents en les traduccions dels mots menorquins, etc. En definitiva, malauradament, aquesta primera part de la hiperestructura del diccionari no aporta informacions rellevants pel que fa a l'obra lexicogràfica pròpiament dita.

Un cop es posa fi al primer volum del diccionari, que es clou amb la paraula *hutite*, s'introdueixen una sèrie de reflexions sobre la publicació d'aquesta primera part de l'obra lexicogràfica: es tracta de les anomenades pel mateix Ferrer i Parpal «Reflecsions sobre se critique, respècte de se publicació d'equest primer tom des diccionari menorquí-questellá». Aquestes consideracions s'estenen al llarg de diverses pàgines i estan escrites, generalment, en estrofes de sis versos heptasíl·labs de rima irregular. En aquesta composició poètica, d'una qualitat literària bastant relativa, es reafirmen novament les idees lingüístiques del metge maonès i es justifica, un cop més, el perquè del diccionari.

Al final de cadascun dels dos volums, a més, s'introdueix una enumeració de les errates corresponents. Finalment, una volta s'acaba el segon volum, s'inclou un «Suplemento de varias voces que pasaron por alto al confeccionarse este diccionario», compost de vuit pàgines. Aquest darrer apartat, que manté l'estructura de la resta del diccionari,

inclou –entre altres mots que l'autor no havia inclòs en el diccionari anteriorment– alguns dialectalismes interessants: és el cas de *joques* ‘pessigolles’, *malecricance* ‘malcriadesa’ o *truy* ‘trull’.

3.2. Macroestructura

El cos del *DFerrer* es presenta en doble columna i disposa alfabèticament la seua nomenclatura. Com és evident, emperò, segueix el sistema ortogràfic propi de l'autor i altera l'ordre alfabètic que esperariem avui dia. Aquest és, tal vegada, el tret més característic del nostre diccionari, ja que suposa un entrebanc considerable per a aquells que desconeguin els usos gràfics del nostre autor. En efecte, sense tenir constància d'aquesta particularitat, resulta certament dificultós trobar paraules com *arreglar* (vid. *erreglar*), *calent* (vid. *quelént*) o *orella* (vid. *uree*).

Com podem comprovar a l'article referent al verb *seure*, copiat més amunt, algunes vegades l'autor del diccionari introdueix remissions que envien el lector a consultar articles complementaris. La majoria d'aquestes remissions, emperò, es deuen a qüestions gràfiques, tal com podem palesar en el cas de *ai*, que remet a *ay* ('all'); *jèy*, que ens remet a *jay* ('vell'), *ripunt* (vegeu *repunt*) o *Tòni* (vid. *Entòni*).

Inclusos dins la macroestructura d'aquest diccionari, trobam múltiples antropònims (*Juan*, *Meríe*, *Pére*, etc.) i topònims (*Ciutedélle*, *Mehó*, *Bedecòs* ‘Badajoz’, etc.), als quals se'ls aplica un tractament idèntic al dels mots comuns. De la mateixa manera, són força freqüents els castellanismes (*pendille*, *pués*, *puestu*, *tiritar*, etc.) i els cultismes vehiculats a través del castellà (*ciquetris*, *electròmetru*, *fluríferu*, *inodoru*, *teciturnu*, etc.). La presència de cultismes –majoritàriament adoptats des del castellà– es fa notablement palesa, com és natural, en l'àmbit de la medicina. A més, cal tenir en compte que alguns d'aquests castellanismes són, a voltes, completament transparents si observam les grafies amb què es representen. És el cas de *cibada*, que ens remet a *civada* i palesa un betacisme inexistent encara avui –qui sap fins quan– a Menorca. Un altre cas de l'adaptació gràfica de fonemes castellans és el que trobam en el topònim *Bedecòs* ('Badajoz'), en què podem observar fàcilment les dificultats amb què s'enfrontà Ferrer i Parpal a l'hora de reflectir el so [x] del castellà. En efecte, en el *DFerrer* trobam múltiples mostres d'aquest fenomen, anomenat «queada» per Joan

Veny (2006: 33-76): *entiquiele*, *Hermenequildu*, etc. Per a més informació sobre l'adaptació d'aquest fonema castellà i la plasmació de la «queada» en el *Diccionario menorquin-castellano*, vegeu VENY 2006 (33-76).

La inclusió de tants de castellanismes constitueix una mostra més de la preeminència de la llengua dominant en el diccionari de Ferrer i Parpal, fet que encaixa amb la línia de la majoria de diccionaris catalans del segle XIX. Sens dubte, el *DFerrer* és fruit del seu temps i constitueix una imatge prou ben caracteritzada de l'estat en què es trobava la llengua catalana a Menorca a finals d'aquest segle. D'altra banda, el fet que s'introdueixin tants de cultismes, encara que estiguin passats pel filtre del castellà, constitueix –al nostre parer– un intent de dotar el menorquí d'un caràcter modern mitjançant l'adaptació del seu lèxic a les necessitats del moment.

Força interessants són, a més, alguns dels dialectalismes inclosos entre les línies d'aquest diccionari. Cal destacar, en primer lloc, la importància dels anglicismes, molt presents en la macroestructura de l'obra: destacam, a tall d'exemple, *blecbòl* 'betum' (DCVB, s. v. *blecbol* o *becbol*), *blecvèrnis* 'betum' (DCVB, s. v. *blecvernís*), *buínder* 'balcó tancat' (DCVB, s. v. *boínder*), *escrus* 'pern' (DCVB, s. v. *escrús*), *moc* 'gerra d'aigua' (DCVB, s. v. *moc*), *xoc* 'guix' (DCVB, s. v. *xoc*), etc. En segon lloc, és necessari tenir en compte que s'inclouen també múltiples dialectalismes d'origen divers alguns dels quals es mantenen encara vivíssims avui en dia. En són alguns exemples *bigal* 'home molt alt' (DCVB, s. v. *bigal*), *born* 'medusa' (DCVB, s. v. *bòrn*)³³, *bufògue* 'ampolla' (DCVB, s. v. *bufoga*) i *bufugar* 'sorgir ampolles', *buola* (DCVB, s. v.

³³ Atribuïm a un error gràfic el fet que aquest mot no estigui representat en el *DFerrer* amb un accent obert a la -o- i que, per tant, no s'indiqui la pronúncia de la [ɔ] d'aquest mot: [bórn]. A més, cal tenir en compte que tant el DCVB com el *DFerrer* recullen la forma *born* i *bòrn*, mentre que actualment s'ha estès, amb més força a l'extrem de Ponent, la pronúncia [bórɲ], amb una oclusiva bilabial sorda en posició final de mot. Al DECat, s'atribueix a *BORMU (> del llatí MORBU 'malaltia' amb una metàtesi) l'origen d'aquest mot. La nasal final s'hauria modificat i hauria esdevingut -n, com diu, pel fet que aquest sigui un mot usat majoritàriament en plural. Sembla, doncs, que no es recull l'oclusiva bilabial sorda en cap d'aquests diccionaris, fet que indicaria que la pronúncia actual respon a un canvi força recent. Caldria, doncs, indagar un poc més al respecte d'aquest mot, força viu encara a l'illa de Menorca.

bujola)³⁴, *devêres* ‘ràpidament’ (DCVB, s. v. *deveres*), *ebedèu* ‘noi petit’ (DCVB, s. v. *abadeu*), *esbrufar* ‘esquitxar’ (DCVB, s. v. *esbrufar*), etc.

3. 3. Microestructura

Per poder analitzar detalladament la microestructura d’aquest diccionari, hem optat per transcriure un article que reuneixi els trets fonamentals del diccionari, tot respectant el més fidelment possible els seus usos gràfics. Hem escollit l’article CA, ARE, que transcrivim tot seguit³⁵:

CA, CARE, adj. Caro: que cuesta ó vale mucho, que tiene mucho precio. || Caro, querido, apreciado. || adv. No, no es así. de ningún modo. || contr. Casa de: como *e ca sun pare*, en casa de su padre; *e ca ne Frencisque*, en casa de Francisca. Antes de los nombres [sic] masculinos se pone tambien *cal*, *can* ó *cas*: como *e cal rei*, en casa del rey; *e can Tòni*, en casa de Antonio; *e cas sastre*, en casa del sastre. || s. m. Perro, can: cadrúpedo que se domestica facilmente. || *Ca de bòu*, Alano, dogo, perro de presa. || *Ca mestí*. Perro mastin. || *Ca llebré*. Perro lebel. || *Ca d’aigu*. Perro de agua ó de lanas. || *Ca chinu*. Perro chino. || *Ca de falde*. Perro faldero. || *Ca mesquerillu*. Perro gozque, ó busquillo. [||] *Ca mè*. Perro perdiguero ó pachon. [||] *Ca galgu*. Perro galgo ó lebel. || *Ca de cunis*. Perro conejero ó podenco. || *Ca de rasse*. Perro de casta. || *Ca mesclad, bord ò burdenc*. Perro cruzado. || *Ca de punte*. Perro de punta y vuelta. || *Ca d’ermade*. Perro de muestra. || *Ca merí*. Perro marino, cazon: pez. || *Ca ò puñ d’escupete*. Martillo, patilla, pié de gato. || *Ca qui lladre no mussegue*, refr. Perro ladrador nunca buen mordedor. || *Si vòls que’t sequesqui es ca, tireli pa*. refr. Quieres que te siga el can? Échale pan. || *Més lladre es ca cuant més pò ha*, refr. Mas ladra el perro cuando ladra de miedo. || *Cuntént còm un ca emb un hòs*; fr. Alegre como

³⁴ El DCVB no informa sobre la pronúncia [bwólə] a Menorca, vivíssima. En canvi, sí que ho indica Ferrer i Parpal mitjançant la seua grafia ultrafonetista. Comprovam, un cop més, les aplicacions pràctiques de l’heterodox sistema ortogràfic del nostre autor.

³⁵ Hem maldat per reproduir fidelment els usos gràfics de l’article: hem mantingut les cursives, les majúscules i els símbols especials. Quan hem hagut de fer una intervenció –sempre d’importància mínima– ho hem marcat amb claudàtors. A l’apèndix del treball hem adjuntat una còpia digital d’aquest article.

unas pascuas. || *Es ca de s'urtula, ni ruege ni déxe riegá*, refr. El perro del hortelano, ni come las berzas ni las deja comer al estraño. || *Com un ca senad de fresc*; fr. Como perro con vegiga, con cencerro, con maza ó con cuerno. || *Ser un ca de feine*, fr. Ir aperreado. || *Es ca rebios no cunex sun amu*, refr. El perro con rabia á su amo muerde. || *Cans en cans no's musseguen* refr. De corsario á corsario no se pierden sinó los barriles. || *Duneríe se care e un ca*, fr. Me caeria la cara de vergüenza. || *Cuant es ca lladre còlque còse tem*, refr. Cuando la sarten chilla algo hay en la villa. || *E ca gròs no li diguis quissó*, refr. A perro viejo nunca cuz cuz. || *Qui vòl bé e nen Beltran, vòl bé e nes séus cans*, refr. Quien bien quiere á Beltran, bien quiere á su can.

Com observam a primer cop d'ull, l'article es pot dividir en tres parts fonamentals: la informació semàntica –ço és, les correspondències castellanés dels termes menorquins i els seus aclariments necessaris; l'apartat dedicat a l'enumeració d'unitats lèxiques complexes i la seua traducció en llengua castellana; i la inserció d'unitats fraseològiques i paremiològiques que contenguin el terme que s'està analitzant juntament amb les seues correspondències aproximades en castellà. Aquesta serà l'estructura fonamental dels articles del *DFerrer*, si bé cal tenir en compte que –com és comprensible– no tots els mots inclouran tanta quantitat d'informació com en aquest cas.

La primera part de l'article s'introdueix amb el terme que s'analitzarà representat en lletra majúscula. Del mot en qüestió, s'indica en primer lloc la forma masculina i, si es dóna el cas, immediatament després s'inclou la seua correspondència femenina³⁶. Després de la indicació d'aquest terme, es fa referència a la categoria gramatical a la qual pertany mitjançant l'abreviatura que li correspon: en aquest cas, veiem que la primera accepció que s'introdueix és la de l'adjectiu *car*, *-a*. Si el mot en qüestió és un substantiu, s'indica també el gènere al qual pertany: ho observam a la cinquena accepció d'aquest article, que recull el substantiu *ca* ('gos'). En cas que el terme necessiti algun aclariment addicional –com és, per exemple, el seu àmbit d'ús–, aquest s'indica

³⁶ «En seguida de cada palabra masculina, que se trata de demostrar, va la terminacion de la femenina» (*DFerrer*: I, IX).

mitjançant una altra abreviatura inclosa immediatament després de la informació gramatical³⁷.

Les diferents accepcions se separen mitjançant una doble barra³⁸ i, com observam fàcilment en el present article, s'inclouen sota un mateix tractament els mots homòfons (i, doncs, homògrafs), amb independència del seu significat i del seu origen. És així que –malgrat la seua distància semàntica, etimològica i gramatical– mots com l'adjectiu *car*, *-e*, la contracció de *casa* (*ca*) o el geosinònim de *gos* s'inclouen en aquest mateix article. La distinció entre mots homònims sí que es du a terme, emperò, en altres casos, com és el cas de *fi*, *-ie* ('fill, -a'), que es distingeix de l'adjectiu *fi*, *-ne* i del substantiu *fi* ('final'), els quals sí que s'inclouen dins un mateix article. Sens dubte, aquesta manca de sistema de distinció de l'homonímia i la poca coherència interna són factors importants a l'hora de considerar el baix nivell lexicogràfic de l'obra de Ferrer i Parpal. Cal tenir en compte, emperò, que el nostre autor era metge i que, si bé era un lletraferit de soca a arrel, la seua formació en l'àmbit de la lexicografia devia ser bastant escassa.

Després de les indicacions gramaticals i contextuals corresponents, s'inclou l'equivalència castellana del terme. Veiem que Ferrer i Parpal se serveix d'informacions concises, sense gaires explicacions. A vegades, en primer lloc inclou la correspondència castellana («Caro») i, si és precís, després hi adjunta una informació addicional («que cuesta ó vale mucho, que tiene mucho precio»). En altres ocasions, com observam en la segona i la tercera accepcions, l'autor maonès emprà el recurs de la sinonímia per delimitar el significat del terme que s'exposa («Caro, querido, apreciado» o «No, no es así. de ningún modo»). A la quarta accepció es presenta un altre recurs de Ferrer i Parpal a l'hora de presentar el significat de les unitats lèxiques: l'ús d'exemples concrets que, representats en lletra cursiva, determinen l'abast del mot en qüestió («*e ca sun pare*» o «*e ca ne Frencisque*»).

³⁷ Observem-ho, per exemple, en l'article referent a la malaltia ciàtica, que ens indica que ens trobam davant un terme mèdic: «CIÁTIQUE, s. f. med. Ciática: enfermedad que ataca el nervio ciático y se estiende frecuentemente desde la nalga á la punta del pié».

³⁸ Com se'ns indica a la introducció del diccionari: «Este signo || indica diverso sentido ó distinta version en las palabras, como tambien separacion de frases, locuciones, refranes, etc.» (*DFerrer*: I, IX).

Un cop acabada de presentar la informació semàntica dels termes –en aquest cas, després de la cinquena accepció–, s’inicia la segona part de l’article sense que hi hagi una divisió explícita entre elles. Aquesta es compon per una enumeració d’unitats lèxiques complexes que contenen el terme que es tracta a l’article. Aquestes peces compostes («*Ca de bòu*», «*Ca mestí*», «*Ca llebré*», etc.) es representen en cursiva a fi de distingir-se clarament de les seues traduccions en castellà («Alano, dogo, perro de presa», «Perro mastin», «Perro lebré»). El llistat no s’ordena alfabèticament, com podria ser esperable, sinó que les unitats que el componen s’introdueixen de manera aparentment aleatòria, sense ordre formal ni semàntic.

Acabat aquest llistat, s’enceta la tercera part de l’article, que tampoc no es marca amb cap símbol distintiu. Aquesta s’exposa, també, mitjançant l’enumeració: l’autor maonès fa una relació de locucions i frases fetes i n’inclou les seues traduccions aproximades. A més, du a terme un treball de distinció entre locucions adverbials, frases fetes i refranys, tot indicant la tipologia de cada unitat mitjançant abreviatures: *m. adv.*, *fr.*, *refr.*, etc. Com s’esdevenia també en el cas de les unitats complexes, les frases fetes i els refranys no estan col·locats mitjançant cap ordre establert: la seua enumeració no respon a cap criteri semàntic, ni alfabètic, ni de cap altre tipus, fet que dificulta notablement l’estudi d’aquestes unitats. Pel que fa a les traduccions d’aquestes oracions, creiem necessari assenyalar que la majoria són aproximades i que l’autor sembla tenir la voluntat de cercar l’equivalència del significat de la unitat fraseològica en castellà. D’aquesta manera, moltes de les traduccions d’aquests refranys en mantenen el sentit, però canvien completament de forma, de manera que si hom desconeix el significat del refrany menorquí i del refrany castellà, no té manera d’accedir-hi.

Evidentment, el gruix d’informació que es dona en l’article que hem adjuntat no es presenta en tots els del diccionari. De fet, molts dels articles del *DFerrer* solament contenen la informació gramatical del mot en qüestió i la seua traducció en castellà, fet que crea un desequilibri important dins l’obra. Ho palesam en els dos exemples següents:

MECÁ, s. m. Guijarral: sitio lleno de guijarros.

RUAR, v. a. Arrugar, rugar: hacer arrugas.

Aquest és, en definitiva, un diccionari d'una qualitat lexicogràfica relativa: el fet que no inclogui informació sobre les fonts i el mètode usats, les incoherències internes que hem constatat i el desequilibri entre articles són alguns dels factors que en determinen el seu escàs valor. No obstant açò, no podem menystenir l'obra de Ferrer i Parpal, ja que la quantitat d'informació dialectal que ens aporta fa que aquestes qüestions referents al mètode quedin, en certa manera, en un nivell inferior.

5 . EL VALOR PAREMIOLÒGIC DEL *DICCIONARIO MENORQUIN-CASTELLANO*

Com hem intentat palesar més amunt, el diccionari de Jaume Ferrer i Parpal constitueix una rica font d'informació per a l'estudi de la paremiologia i la fraseologia dialectals. Cal que tinguem en compte, emperò, que aquesta no és una particularitat de l'obra del nostre autor. De fet, i com ja hem assenyalat abans, alguns dels lexicògrafs coetanis a Ferrer i Parpal recullen també dins les seues obres un conjunt més o manco representatiu de les unitats fraseològiques pròpies del parlar de Menorca: trobam reculls paremiològics al *VBenejam* (p. 165-171), al *VHospitaler* (p. 282-292) o, fins i tot, al final de la gramàtica de Juli Soler (p.108-112). Cal que destaquem també la tasca de Francesc Camps i Mercadal (Francesc d'Albranca), metge menorquí que durant els darrers anys del segle XIX i els primers del XX dugué a terme un important recull de folklore menorquí entre el qual trobam un apartat dedicat a refranys (CAMPS 2007: II, 320-380). Sens dubte, emperò, els autors citats no arriben a fer un inventari tan exhaustiu d'aquestes unitats com el que du a terme Ferrer i Parpal en el seu *Diccionario menorquin-castellano*.

Per posar de manifest la importància de l'obra de Ferrer i Parpal pel que fa a l'estudi dels refranys, n'hem recollit una mostra que, si bé és certament molt parcial, ens ha semblat prou significativa. Hem escollit alguns refranys relacionats amb la llar i la família i hem intentat establir quin és el tractament que es fa d'aquestes unitats a la bibliografia menorquina vuitcentista, al DCVB i als reculls paremiològics de referència en llengua catalana. Totes les mostres escollides han estat extretes de l'article *case* (v.

i), que compta amb un total de catorze refranys acompanyats de frases fetes i d'unitats complexes. Podeu veure una reproducció de l'article a l'annex d'aquest treball³⁹.

Case de dues pòrtes es male de gurdar i la seua correspondència castellana «Cuanto quieras haré, mas casa de dos puertas no te guardaré». Localitzat a Mallorca pel DCVB (s. v. *casa*), juntament amb la variant oriental *Casa de dues portes fa mal guardar*. També el trobam a Parés (1999: 266). Farnés (1992: II, 791) el recull amb la variant *Casa de dues portes mala és de guardar*. No el recullen els diccionaris menorquins coetanis a Ferrer i Parpal ni Francesc d'Albranca.

E qui fa case ò se case, se bosse li quéde rase, amb la traducció següent: «A quien hace casa ó se casa, la bolsa le queda rasa». El DCVB en documenta una variant, localitzada a València: *La casa acabada i la bossa buidada fan l'home savi i prudent* (DCVB, s. v. *casa*). Parés (1999: 265) el recull, però sembla que no l'emmarca dins cap context geogràfic. No es troba, segons sembla, ni en el recull de Farnés ni en els diccionaris vuitcentistes menorquins.

Bò es enar e visitar, però milló e ca séue estar, traduït com «No hay cosa mas buena que estar cada uno en su celda». El recullen tant el DCVB (s. v. *casa*), com Parés (1999: 265) i Farnés (1992: II, 779), però no ho fan els coetanis de Ferrer i Parpal.

Cade u e ca séue y Déu e se de tots, traduït com «Cada uno en su casa y Dios en la de todos». En recull algunes variants el DCVB, localitzades a Catalunya, València i Mallorca: *Cada u en sa casa, i Déu en la de tots; Cadascú a ca seva, i ets assotants a Ca'n Coll* (s. v. *casa*). També el recull Parés (1999: 266), sense localització geogràfica. No ho fan, emperò, els lexicògrafs menorquins del segle XIX.

Cade u sap e ca séue lu que passe, amb la traducció: «Cada uno sabe donde le aprieta el zapato». Tant el DCVB (s. v. *casa*) com Parés (1999: 266) i Farnés (1992: II, 786) en recullen algunes variants provinents de diferents contrades: *Cadascú sap en sa casa lo que es crema; Cadascú sap a ca seva on es penja el gresol; Cada u en sa casa sap el*

³⁹ En aquest apartat hem recollit només aquelles unitats fraseològiques que l'autor del *Diccionario* considera refranys. No hem inclòs, en canvi, aquelles frases fetes que Ferrer i Parpal classifica com a locucions familiars («loc. fam.») o simples unitats fraseològiques («fr.»), si bé algunes d'elles podrien classificar-se perfectament com a refranys.

que passa. El *VHospitaler* en recull la mateixa forma i la mateixa traducció que Jaume Ferrer i Parpal, fet que es podria considerar un indicatiu sobre una possible font del *DFerrer* (*VHospitaler*, 287).

Hòstes vendrán qui de case mus treurán. Recollit a les principals obres de referència amb localització geogràfica general i amb més o manco variacions (DCVB, s. v. *casa*; PARÉS 1999: 259): *Hostes vindran que de casa mos trauran; De fora vindrà qui de casa ens traurà*. També el recull *Hospitaler* amb un canvi en el temps verbal (*VHospitaler*, 288), però amb la mateixa traducció que Ferrer i Parpal: «De fuera vendrá quien de casa nos sacará».

E cade case còuen faves y e se nòstre e quelderades («En cada casa cuenen habas y en la nuestra á calderadas»). No el recullen ni el DCVB, ni Parés (1999) ni els coetanis de Ferrer i Parpal. Sí que el recull, en canvi, Farnés (1992: II, 761), tot i que no sembla trobar-hi documentació provinent de Menorca.

E case qui no i ha pa, fa mal está («En casa do [sic] no hay harina, todo es mohina»). No el recullen ni el DCVB ni els coetanis de Ferrer i Parpal. En recull algunes variants Parés (1999: 265): *A casa on no hi ha farina tot és bronquina (o moïna); A la casa on no hi ha pa, a l'estiu fa fred; A la casa on no hi ha pa, ni el dimoni hi pot entrar*. Farnés (1992: II, 768): en recull també alguna variant: *A casa que no hi ha pa, pel juliol hi fa fred*. I Francesc d'Albranca (CAMPS 2007: 218) en recull una variant dins una cançoneta menorquina formada per frases fetes i refranys: «aucells sense ales / són bons d'agafar. / A casa on no hi ha pa / no estan contents. / A veï sense dents / dau-li pa moll». Per acabar, Pons Lluch (1993: 92) recull la variant *A casa que no hi ha pa, de juliol hi fa fred* a Menorca i també l'inclou dins una cançoneta popular: «Segador, sega avallet, / i collirem palla i gra; / a casa que no hi ha pa, / de juliol hi fa fred».

Case per estar y tèrre lu qu'en se vi[s]te puguis elquensar («Casa en la que vivas, viña en la que bebas y tierras las que veas»). No el recullen ni el DCVB ni els menorquins coetanis a Ferrer i Parpal. Parés (1999: 267) en recull una variant, sense localització geogràfica: *Casa per a habitar, terres quantes puguis mirar*. Farnés (1992: ii, 799) en recull també formes semblants –entre altres *Casa per estar y terra la que pots mirar*–, però no n'indica cap possible font menorquina. Pons Lluch (1992: 93) recull la variant *Casa per estar i terra per manejar*.

Qui de ca d'altri fa ustal, de ca séue en fa curral, amb la seua correspondència castellana «Quien tenga tienda que la atiende y sino que la venda» o bé «Hacienda, que tu amo te vea». El DCVB en recull algunes variants referides a l'Empordà (*Qui de les altres cases fa cabal, de la seva en fa un corral*), la Segarra i l'Urgell (*Qui de casa d'altres fa hostel, de casa seva fa un corral*), però no es refereix a un ús d'aquest refrany a Menorca (DCVB, s. v. *casa*). Parés (1999: 272) també en reproduïx algunes variants: *Qui de casa d'altres fa hostel, de casa seva en fa un corral*; *Qui de casa dels altres fa cabal, de la seva en fa un corral*. Farnés (1992: II, 853) també en recull algunes mostres, però no es refereix a cap font menorquina. En efecte, no el localitzam ni en els diccionaris vuitcentistes menorquins ni en el recull de Francesc d'Albranca.

Analitzant aquest reguitzell de refranys podem arribar a algunes conclusions. En primer lloc, cal que destaquem que la presència del *Diccionario menorquin-castellano* en el DCVB és, com sospitàvem, certament parcial, si més no pel que fa a l'àmbit referent a la paremiologia: molts dels refranys esmentats aquí apareixen amb més o manco variacions al diccionari d'Alcover i Moll, però aquest no els localitza a Menorca ni fa referència al *DFerrer*. Tampoc no semblen tenir en compte el *DFerrer* ni Parés ni Farnés, ni tampoc Pons Lluch. En relació amb les obres que recullen refranys menorquins del segle XIX, sembla que hi ha una certa relació entre el *DFerrer* i el *VHospitaler*, fet que no ens ha d'estranyar si tenim en compte que el mateix Ferrer i Parpal es refereix a l'obra del seu coetani valencià en el pròleg del seu *Diccionario*. Pel que fa a la figura de Francesc d'Albranca, si bé els refranys que trobam en el seu *Folklore menorquí* són molts i de gran interès, no sembla que hi hagi gaires correspondències entre la seua tria i la que fa Ferrer i Parpal, almanco en relació amb les mostres que hem presentat aquí.

En definitiva, l'obra de Ferrer i Parpal esdevé una font paremiològica de gran valor que prova que alguns dels refranys recollits per les obres de referència també eren, si més no a finals de segle XIX, coneguts a Menorca. Aquest és, doncs, un mèrit que no podem deixar de banda en l'estudi del nostre diccionari i que, de ben segur, s'hauria d'estudiar de manera molt més aprofundida.

6. CONCLUSIONS

Aquí s'acaba la nostra primera aproximació al *Diccionario menorquin-castellano* de Jaume Ferrer i Parpal. Al llarg del nostre treball, creiem haver palesat la importància d'aquest diccionari del segle XIX tan desconegut avui dia. Evidentment, no hem pogut tractar tots els aspectes que creiem interessants d'aquesta obra i hem hagut de deixar inevitablement algunes qüestions a l'aire, qüestions que –creiem– necessiten esser estudiades amb més profunditat. En efecte, el *DFerrer* és una obra que aporta molta més informació que la que es pot plasmar en un treball d'extensió limitada com aquest. És per açò que trobam convenient de remarcar, un pic més, alguns aspectes que encara presenten interrogants. En primer lloc, manca saber quines foren les fonts més importants de Ferrer i Parpal i quins criteris establí l'autor per tal d'elaborar el seu diccionari: segueix les pautes de la RAE pel que fa a les traduccions castellanques dels mots menorquins? Com soluciona els problemes que presenta la traducció d'alguns dialectalismes? Beu dels diccionaris illencs vuitcentistes més enllà de l'obra d'Hospitaler? Aquestes són algunes de les qüestions que caldria estudiar per aprofundir més en l'obra de Ferrer i Parpal.

Pel que fa al mètode del diccionari, resten també alguns aspectes per resoldre: fa un buidatge de fonts escrites? Du a terme algun tipus de treball de camp, com sabem que fa Hospitaler per a la confecció del seu *Vocabulario*? En cas que sigui així, recull només mots i expressions freqüents encara durant el segle XIX o té la intenció de recollir, a més, mots arcaics i caiguts en desús? Esbrinar aquestes qüestions ens portaria a qüestionar, tal vegada, la concepció que tenim del *DFerrer*.

Quant a les qüestions relacionades amb la paremiologia i la inclusió de refranys dins els articles del diccionari, caldria veure quin fou el criteri seguit per a la seua classificació i per a la introducció d'uns refranys i no d'altres. Sens dubte la seua tria és més aviat exhaustiva i no sembla que hi hagi una selecció gaire acurada d'aquests refranys. No obstant açò, Ferrer i Parpal es nodreix d'alguna obra anterior que reculli refranys propis de Menorca o tal vegada té com a base algun recull castellà per dur a terme el seu inventari menorquí? Caldria veure-ho.

Totes aquestes qüestions, i d'altres que de ben segur que se'ns escapen, són les que planteja encara el *Diccionario menorquin-castellano* de Jaume Ferrer i Parpal després de la nostra primera aproximació. Sens dubte aquesta és una obra que suposà una gran

feinada al seu autor i que segurament conté entre les seues línies molta més informació que la que nosaltres haguem pogut destriar. Amb el desig que hom pugui endinsar-s'hi i treure'n més profit, doncs, posam punt i final a aquest treball.

7. LLISTA DE REFERÈNCIES

ALCOVER, Antoni Maria (2013): *Correspondència d'Antoni M. Alcover a Francesc de Borja Moll (1917-1926) i altres textos epistolars* [edició i introducció de Maria Pilar PEREA], Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 191 p.

AMENGUAL, Juan José (1835): *Gramática de la lengua mallorquina*, Palma: Imprenta Real regentada por D. Juan Guasp y Pascual, 283 p. Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=397940>

BDLC = ALCOVER, Antoni Maria (1901-1936): *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana el publica Antoni Mª Alcover per promoure y dur a cap la formació del lèxic d'aquexa llengua*, Palma de Mallorca: Estampa de N'Amengual y Muntaner, 18 núm.

CAMPS, Francesc (2007 [1986]): *Folklore menorquí. De la pagesia* [edició i pròleg a cura de Francesc FLORIT NIN], Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 2 v.

CARBONELL, Jordi (1961 [1966]): "Notes sobre els Principis de la lectura menorquina de 1804", dins *Estudis Romànics*, núm. VIII, p. 195-214.

— (1964): "La cultura a Menorca", dins *Serra d'Or*, p. 725-736

— (1993): "Els gramàtics i els lexicògrafs menorquins anteriors a F. de Borja Moll", dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca (8-9/10/1993)*, Barcelona, Menorca: IEC, IME, p. 57-75.

CARRETÉ PARERA, Ramon (1991): "Propostes ortogràfiques en alguns diccionaris del segle XIX", dins *Miscel·lània Joan Fuster*, v. IV, p. 215-252.

COLÓN, Germà & SOBERANAS, Amadeu-J. (1986): *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 275 p.

DCVB = ALCOVER, Antoni Maria & MOLL, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexical y etimològich de la llengua que parlen Catalunya espanyola y Catalunya francesa, el Regne de València, les Illes Balears y la ciutat d'Alguer de Sardenya*, Palma: Impremta de Mn. Alcover, 10 v. Enllaç permanent: <http://dcvb.iecat.net>

DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona : Curial : Caixa de Pensions "La Caixa", 10 v.

FARNÉS, Sebastià (1992-1999): *Paremiologia catalana comparada* [edició a càrrec de Jaume VIDAL ALCOVER, Magí SUNYER i Josep Lluís SAVALL], Barcelona: Columna, 8 v.

FEBRER I CARDONA, Antoni (2004): *Obres gramaticals* [intr. i ed. a cura de Jordi GINEBRA], Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 223 p.

— (2005): *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* [edició crítica i estudi introductor a cura de Maria PAREDES], Barcelona: IEC, 431 p.

FERRER I PARPAL, Jaume (1882): *Glusad sobre se pigote de 1881 e 1882*, Maó: Impremta de M. Parpal, 14 p.

Enllaç permanent: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=488105>

FIGUERA, Pere Antoni (1840): *Diccionari mallorquí-castellà y el primer que se ha donat a llum*, Palma: imprenta i llibreria de Esteva Trias, 626 p.

GINEBRA, Jordi (1992): "Llengua, gramàtica i ensenyament en el tombant del segle XVIII al XIX", dins *Randa*, núm. 31, p. 65-79.

LABÈRNIA, Pere (1864-1865): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*, Barcelona: Espasa germans, 2 v.

— (186-?): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana. Nova edició augmentada notablement ab vocables, modismes y aforismes, completada ab mots tècnichs de ciències, arts é industria, é il·lustrada ab coneixements etimològichs y filològichs*, Barcelona: Espasa y companyía, 2 v.

MISFUD, Àngel (2000): “La proposta lingüística de J. Ferrer i Parpal: un tren en via morta a la Menorca del XIX”, dins *Randa*, núm. 45, p. 97-120.

— (2007): “Menorca: quatre projectes per a la llengua en els tres darrers tombants de segle”, dins *Anuari Verdaguer*, núm. 15, p. 355-371 (dossier). Enllaç permanent: <http://www.raco.cat/index.php/AnuariVerdaguer/article/view/120428>

MOLL, Francesc de Borja (1979 [1932]): “Estudi fonètic i lexical del dialecte de Ciutadella”, dins *Randa*, núm. 8, p. 5-48.

PARÉS, Anna (1999): *Tots els refranys catalans*, Barcelona: Edicions 62, 633 p.

PONS, Antoni-Joan (1992): “Antoni Febrer i Cardona i la llengua: aspectos generals”, dins *Randa*, Barcelona, núm. 31, p. 51-64.

PONS LLUCH, Josep (1993): “Refranyer menorquí” dins *Quaderns de folklore*, núm. 50, 492 p.

RICO, Albert & SOLÀ, Joan (1995): *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, València: Universitat de València, 219 p.

SALORD, Josefina (1990): “El segle XVIII menorquí: la imprecisió d’un mirall”, dins *Revista de Menorca*, núm. LXXXI (Tercer trimestre), p. 303-307.

SALORD, Maite (1998): “Entremesos i dialectalització a la Menorca de finals del segle XIX”, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, v. 2, p. 195-201.

SARAGOSSÀ, Abelard (2003): “La concepció gramatical general d’Amengual”, dins *Actes del Dotzè Col·loqui de Llengua i Literatura catalanes*, Barcelona: Abadia de Montserrat, v. III, p. 349-365.

SEGARRA, Mila (1985): *Història de l’ortografia catalana*, Barcelona: Empúries, 463 p.

SOLER, Juli (1997 [1858]): *Gramática de la lengua menorquina* [edició facsimilar a cura de París-Valencia], València: París-Valencia, 128 p.

VENY, Joan (1994): *Gènesi, mètode, estructura i valoració del diccionari català-valencià-balear*, Barcelona: Institut de lingüística aplicada, 33 p.

— (2002 [1982]): *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*, Palma: Editorial Moll, 173 p.

— (2006): “Fortuna del fonema /x/ en català: visió històrica de la «queada»”, dins *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València: Universitat de València, p. 33-76.

VILLALONGA PONS, Maite (2011): “Estudi d’una gramàtica menorquina del segle XIX”, dins *Randa*, núm. 67, p. 33-51.

Treball de grau

Declaració d'autoria

Amb aquest escrit declaro que sóc l'autor/autora original d'aquest treball i que no he emprat per a la seva elaboració cap altra font, incloses fonts d'Internet i altres mitjans electrònics, a part de les indicades. En el treball he assenyalat com a tals totes les citacions, literals o de contingut, que procedeixen d'altres obres. Tinc coneixement que d'altra manera, i segons el que s'indica a l'article 18, del capítol 5 de les Normes reguladores de l'avaluació i de la qualificació dels aprenentatges de la UB, l'avaluació comporta la qualificació de "Suspens".

Barcelona, a 17 de juny de 2018

Signatura:

APÈNDIX

RESUM DEL TREBALL

Jaume Ferrer i Parpal fut un médecin minorquin qui a vécu pendant la seconde moitié du XIXe siècle. Cet homme, qui s'est consacré à la médecine et à la vie politique de Minorque tout au long de sa vie, est l'auteur du *Diccionario menorquin-castellano*, publié à Mahon en 1883-1887. Ce dictionnaire se compose de deux volumes et se présente comme une œuvre bilingue, avec des équivalences entre des mots en catalan et des mots en espagnol. Cette œuvre est un vrai témoignage de la lexicographie catalane produite à Minorque pendant le XIXe siècle, mais elle n'a pas encore été analysée minutieusement. Ce qu'on va faire est une première approximation au dictionnaire de Jaume Ferrer i Parpal afin de le connaître un peu plus et d'examiner sa valeur lexicographique. Primairement, on va contextualiser l'œuvre dans l'époque de sa production et on étudiera quelles furent les motivations essentielles de l'auteur. De suite, on analysera la structure interne de l'œuvre. Finalement, on va faire allusion à la valeur du dictionnaire en ce qui concerne à l'étude de la parémiologie.

Mots essentiels : *lexicographie catalane, minorquin, XIXe siècle, dialectologie catalane.*

Jaume Ferrer i Parpal fou un metge menorquí que visqué durant la segona meitat del segle XIX. Aquest home, que dedicà la seua vida a la medicina i a la vida política de l'illa de Menorca, és l'autor del *Diccionario menorquin-castellano*, publicat a Maó durant els anys 1883-1887. Es tracta d'un diccionari compost de dos volums que es presenta com una obra bilingüe d'equivalències entre mots catalans i castellans. Aquesta obra constitueix una veritable mostra del que fou la lexicografia catalana produïda a Menorca durant el segle XIX, però encara no ha estat estudiada en profunditat. L'objectiu principal d'aquest treball és dur a terme una primera aproximació al diccionari de Jaume Ferrer i Parpal a fi de conèixer-lo amb més detall i d'examinar-ne el valor lexicogràfic. En primer lloc, es contextualitzarà l'obra en l'època de la seua edició i s'estudiaran quines foren les motivacions essencials de l'autor. En segon lloc, s'analitzarà l'estructura interna de l'obra i, finalment, es farà al·lusió al valor d'aquest diccionari d'aquest diccionari pel que fa a l'estudi de la paremiologia catalana.

Mots clau: *lexicografia catalana, menorquí, segle XIX, dialectologia catalana.*

1. Reproducció digital de la pàgina que conté l'article *ca, -are* (v. I), que hem transcrit a l'apartat 3:

<p>96 CA</p> <p>BUXULAD, ADE, p. p. de BUXULAR. Brujuleado.</p> <p>BUXULAR, v. a. Brujulear: entretenerse con la brújula. Brujulear: ir descubriendo las cartas con precaucion. Brujulear, cabilar, conjeturar. Brujulear, trabajar, entretenerse.</p> <p>BUXULE, s. f. mar. Brújula, aguja náutica ó de marear. <i>Ròse de se</i></p>	<p>CA</p> <p><i>búxule</i>. Rosa náutica ó de los vientos, balancin.</p> <p>BUXULETE, s. f. dim. de BÚXULE. Brujulilla, brujulita.</p> <p>BUXULETJ, s. m. Brujuleo: la acción de brujulear.</p> <p>BUXULETJAR, v. a. V. BUXULAR.</p> <p>BUXURUG, UGUE, adj. V. BUXERUG.</p>
--	---

C

<p>C, s. f. C: tercera letra del alfabeto y segunda consonante. Se pronuncia <i>ce</i>, es una de las linguales, tiene dos sonidos y su articulacion puede ser simple y doble, tanto directa como inversamente, y triple ademas inversamente; no pasando nunca del segundo lugar: como se vé en <i>coc, clòt, fosc, corcs</i>. Delante de <i>á, o, u</i> y detras de todas las vocales, tiene el sonido de <i>k</i> o <i>q</i>; pero ántes de <i>e, i</i>, el de <i>s</i>: como se observa en <i>ca, cox, cuc, tebac, béc, pic, boc, suc, cèl, cir-cul</i>. Es numeral y como guarismo vale 100; sirviendo además para varias combinaciones de la numeracion romana. Con una coma baja, en esta forma Ç, se llama <i>cedilla</i>; y sola, es abreviacion de Cristo y otras palabras.</p> <p>CA, CARE, adj. Caro: que cuesta ó vale mucho, que tiene mucho precio. Caro, querido, apreciado. adv. No, no es así. de ningun modo. contr. Casa de: como <i>e ca sun pare</i>, en casa de su padre; <i>e ca ne Frencisque</i>, en casa de Francisca. Antes de los nombres masculinos se pone tambien <i>cal, can</i> ó <i>cas</i>: como <i>e cal rej</i>, en casa del rey; <i>e can Tòni</i>, en casa de Antonio; <i>e cas sastre</i>, en casa del sastre s. m. Perro, can: cuadrúpedo que se</p>	<p>domestica facilmente. <i>Ca de bòu</i>. Alano, dogo, perro de presa. <i>Ca mesti</i>. Perro mastin. <i>Ca llebré</i>. Perro lebrél. <i>Ca d'aigu</i>. Perro de agua ó de lanas. <i>Ca chinu</i>. Perro chino. <i>Ca de falde</i>. Perro faldero. <i>Ca mesquerillu</i>. Perro gozque, ó busquillo. <i>Ca mè</i>. Perro perdiguero ó pachon. <i>Ca galgu</i>. Perro galgo ó lebrél. <i>Ca de cunis</i>. Perro conejero ó podenco. <i>Ca de rasse</i>. Perro de casta. <i>Ca mesclad, bord ò burdenc</i>. Perro cruzado. <i>Ca de punte</i>. Perro de punta y vuelta. <i>Ca d'ermade</i>. Perro de muestra. <i>Ca merí</i>. Perro marino, cazon: pez. <i>Ca ò puñ d'escupete</i>. Martillo, patilla, pié de gato. <i>Ca qui lladre no mussegue</i>, refr. Perro ladrador nunca buen mordedor. <i>Si vòls que't seguesqui es ca, tireli pa</i>. refr. Quieres que te siga el can? Échale pan. <i>Més lladre es ca cuant més pò ha</i>, refr. Mas ladra el perro cuando ladra de miedo. <i>Cuntént còm un ca emb un hòs</i>; fr. Alegre como unas pascuas. <i>Es ca de s'urtulá, ni ruegue ni déxe ruegá</i>, refr. El perro del hortelano, ni come las berzas ni las deja comer al extraño. <i>Com un ca senad de fresc</i>; fr. Como perro con vegiga, con cencerro, con maza ó con cuerno. <i>Ser un ca</i></p>
---	---

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

de feine, fr. Ir aperreado. || *Es ca rebios no cunex sun amu*, refr. El perro con rabia á su amo muerde. || *Cans en cans no' s musseguen* refr. De corsario á corsario no se pierden sino los barriles. || *Dunerie se care e un ca*, fr. Me caería la cara de vergüenza. || *Cuant es ca lladre còlque còse tem*, refr. Cuando la sarten chilla algo hay en la villa. || *E ca gròs no li diguis qu'issó*, refr. A perro viejo nunca cuz cuz. || *Qui vòl bé e nen Beltran, vòl bé e nes séus cans*, refr. Quien bien quiere á Beltran, bien quiere á su can.

CÁBELE, s. f. Cábala: entre los judíos, la interpretación de la Biblia. || Cábala: arte de adivinar. || Cábala, complot, intriga, liga.

CÁBIT, s. m. Cabe: golpe que se da con la mano ó cualquier otra cosa. || fig. Cabe de pala: ocasion favorable é imprevista para obtener alguna cosa. || *Cábit de pale*, fr. Cabe de pala ó de paleta: especie de golpe en el juego de la argolla.

CABRE, s. f. Cabra: cuadrúpedo con cuernos y barbas. || Ladilla: insecto de seis patas, parecido al piojo, que se cria en las partes velludas del cuerpo humano y hace mucha picazon. || pl. Cabras: manchas que se forman en las piernas por estar continuamente cerca del fuego. || *Cabre seu valje*. Cabra montés. || *Boc ò mascle quebriu*. Cabron, cabra macho. macho cabrío. || *Juan mire ses cabres per eont van*, fr. Juan mira las cabras por do van. || *Se cabre evesade e seltar, salte y selterá*, refr. La cabra siempre tira al monte.

CABRIE, s. f. Cabria: máquina para levantar fardos. || Galápago, alcachofa: así se llama entre carreteros.

CABU, s. m. Cabo: el gefe mas inmediato al soldado y el que tiene el grado mas inferior en la milicia. || *Cabu furrié*. Cabo furriel ò furrier. || *Cuatre sullads y un cabu*, fr. Cuatro soldados y un cabo, cinco y la garra.

CACERBÉ, s. m. Cancerbero, cerbero: monstruo mitológico ó perro de tres cabezas que se dice guarda el palacio de Pluton y está en las puertas del infierno.

CACU, s. m. Caco: el Dios de los ladrones entre el gentilismo. || Caco, ladron.

CADE, voz que se usa como adjetivo, como artículo y como pronombre. Cada. || *Cade u*. Cada uno. || *Ca' e cual*. Cada cual. || *E cade instant, punt ò pas*, m. adv. A cada instante, punto ó paso; por momentos. || *Cade u de lu séu en pòt fér lu que vòl*, fr. Cada uno puede hacer de su capa un sayo. || *Cade u grate ellá eont li pique*, fr. Cada uno estornuda como Dios le ayuda. || *Cade u prégue pes séu Sant*, fr. Cada uno pide por su Santo. || *Cade u que tengui lu que sigui séu*, refr. Ni hagas cohecho ni pierdas derecho. A Dios lo que es de Dios y al Cesar lo que es del Cesar. || *Cade u per ellá eont li pégue*, refr. Cada loco con su tema. || *Cade u e ca séue fa lu que vòl*, refr. El casado casa quiere. Cada mochuelo á su ovillo. || *Cade u s' envá en ses séues*, refr. Cada lobo por su senda.

CADESCÚ y

CADEÚ, contr. de *cade escun* y *cade un*. Cada uno, cada cual, cada persona. || *Cadescú sab e ca séue lu que passe*, refr. Cada uno sabe donde le aprieta el zapato.

CADI, s. m. Cadi: juez civil entre los turcos y moros.

CÁFILE, s. f. Cáfila, multitud. *Cáfile de desberats*, fr. Cáfila de disparatés.

CAFRE, s. y adj. m. y f. Cafre: natural de Cafrería, en la costa de África. || fig. Cafre, salvaje, bárbaro, cruel.

CAGUECALSES, s. m. Cagon. || Pusilánime, cobarde. || Bragazas: hombre que se deja gobernar con facilidad.

CAGUEFERRU, s. m. Cagafierro, cagafierro, escoria de fragua, mocos de herrero: los restos del hierro y otros metales.

2. Transcripció de l'article *case* (v. I), del qual hem extret els refranys analitzats a l'apartat 4:

CASE, s. f. Casa: edificio para habitar las personas. || Casa: el conjunto de personas que componen una familia. || Casa: los bienes y rentas de alguno. || Casa: el linaje y descendencia. || Casa, casilla: cada uno de los cuadros que forma el juego de las damas. || *Case cunsistorial*. Casa consistorial, casas consistoriales. consistorio. || *Case de camp*. Casa de campo, predio, posesion, quinta, granja. || *Case de despeses*. Casa de huéspedes, casa de posada. || *Case de bêurer*. Casa de bebida, aguardientería. || *Case de lòcus*. Casa de locos ó de Orates. || *Case de bees*. Colmena. || *Case de jòc*. Casa de juego. || *Case d'espòsits*. Casa de espósitos, inclusa. || *Case sante*. Casa santa, monumento. || *Case de misericòrdie*. Casa de piedad, hospicio. || *Case principal*. Casa principal. || *Case de pegês*. Casa de labranza, cortijo, rento. || *Case fòrte*. Casa fuerte ó poderosa. || *Case de religió*. Casa de religion: colegio, convento, monasterio, iglesia. || *Case real*. Casa real, palacio. || pl. *Cases ò quesad*. Caserío. || *Enar de case*, fr. Estar de casa, ir de trapillo. || *Cade case es un mon*, loc. fam. En cada tierra su uso y en cada casa su costumbre. || *Enar de case en case*, fr. Ir de casa en casa. || *Còm une case*, m. adv. Como una casa, como una loma, de consecuencia, de tomo y lomo, de gran tomo. || *Surtir de case*, fr. Salir de casa. || *Fér case*, fr. Hacer casa, economizar. || *Ferne une còm une case*, fr. Hacer una como un templo. || *No surtir de case*, fr. Guardar la casa. || *No tenir case ni fugá*, fr. No tener casa ni hogar, no tener sobre que Dios le llueva. || *No quèbrer en tote se case*, fr. No caber en la casa. || *Uferir se case*, fr. Franquear ú ofrecer la casa. || *Pusar case*, fr. Poner ó asentar casa. || *No mirar per le case*, fr. No tener apogo á su casa. || *Ser case de pòc regid*, fr. Andar manga por hombro. || *Ser molt de case*, fr. Ser muy de casa. || *Qui te fa pusar en ca d'altri ò en casa d'altri?* loc. Quien te dió vela en este entierro? || *Case mie per pòbre que sie*, refr. Mi casa y mi hogar valen mas de un millar. || *Case de dues pòrtes es male de gurdar*, refr. Cuanto quieras haré, mas casa de

dos puertas no te guardaré. || *E qui fa case ò se case, se bosse li quéde rase*, refr. A quien hace casa ó se casa, la bolsa le queda rasa. || *Bò es enar e visitar, però milló e ca séue estar*, refr. No hay cosa mas buena que estar cada uno en su celda. || *Cade u e ca séue fa lu que vòl*, refr. Cada cual en su casa quita y pone tasa. || *Cade u e ca séue y Déu e se de tots*, refr. Cada uno en su casa y Dios en la de todos. || *Cade u sap e ca séue lu que passe*, refr. Cada uno sabe donde le aprieta el zapato. || *Cáurer se case demunt*, fr. Caerse la casa encima. || *Hòstes vendrán qui de case mus treurán*, refr. De fuera vendrá quien de casa nos sacará. || *E cade case còuen faves y e se nòstre e quelderades*, refr. En cada casa cuecen habas y en la nuestra á calderadas. || *E case qui no i ha pa, fa mal está*, refr. En casa do [sic] no hay harina, todo es mohina. || *Case per estar y tèrre lu qu'en se vi te puguis elquensar*, refr. Casa en la que vivas, viña en la que bebas y tierras las que veas. || *Qui de ca d'altri fa ustal, de ca séue en fa curral*, refr. Quien tenga tienda que la atienda y sino que la venda. Hacienda, que tu amo te vea. || *Tenir se case plene còm un hòu*, fr. Tener la casa como una colmena. || *Qui gaste més que no té, de se case va es querré*, refr. Quien gasta mas de lo que gana, vestirá de telaraña. || *Qui u vòl tot everiguar, ca séue ha d'ebendunar*, refr. Quien las cosas mucho apura, no tiene vida segura. || *Si e ca téue i entre bé, mire sémpre còm i vé*, refr. Si tu casa mucho tiene, mira siempre como viene.

3. Reproducció digital de l'article case (v. I):

ó malos cascos.
CASE, s. f. Casa: edificio para habitar las personas. || Casa: el conjunto de personas que componen una familia. || Casa: los bienes y rentas de alguno. || Casa: el linaje y descendencia. || Casa, casilla: cada uno de los cuadros que forma el juego de las damas. || *Case consistorial*. Casa consistorial, casas consistoriales. consistorio. || *Case de camp*. Casa de campo, predio, posesion, quinta, granja. || *Case de despeses*. Casa de huéspedes, casa de posada. || *Case de beurer*. Casa de bebida, aguardienteria. || *Case de locus*. Casa de locos ó de Orates. || *Case de bees*. Colmena. || *Case de joc*. Casa de juego. || *Case d'espòsits*. Casa de espòsitos, inclusa. || *Case sante*. Casa santa, monumento. || *Case de misericòrdie*. Casa de piedad, hospicio. || *Case principal*. Casa principal. || *Case de pegès*. Casa de labranza, cortijo, rento. || *Case fòrte*. Casa fuerte ó poderosa. || *Case de religió*. Casa de religion: colegio, convento, monasterio, iglesia. || *Case real*. Casa real, palacio. || pl. *Cases* ó *quesad*. Caserío. || *Enar de case*, fr. Estar de casa, ir de trapillo. || *Cade case es un mon*, loc. fam. En cada tierra su uso y en cada casa su costumbre. || *Enar de case en case*, fr. Ir de casa en casa. || *Còm une case*, m. adv. Como una casa, como una loma, de consecuencia, de tomo y lomo, de gran tomo. || *Surtir de case*, fr. Salir de casa. || *Fér case*, fr. Hacer casa, economizar. || *Ferne une còm une case*, fr. Hacer una como un templo. || *No surtir de case*, fr. Guardar la casa. || *No tenir case ni fugá*, fr. No tener casa ni hogar, no tener sobre que Dios le llueva. || *No quèbrer en tote se case*, fr. No caber en la casa. || *Uferir se case*, fr. Franquear ú ofrecer la casa. || *Pusar case*, fr. Poner ó asentar casa. || *No mirar per le case*, fr. No tener apego á su casa. || *Ser case de pòc regid*, fr. An-

dar manga por hombro. || *Ser molt de case*, fr. Ser muy de casa. || *Qui te fa pusar en ca d'altri ò en case d'altri?* loc. Quien te dió vela en este entierro? || *Case mie per pòbre que sie*, refr. Mi casa y mi hogar valen mas de un millar. || *Case de dues pòrtes es male de gurdar*, refr. Cuanto quieras haré, mas casa de dos puertas no te guardaré. || *E qui fa case ò se case, se bosse li quède rase*, refr. A quien hace casa ó se casa, la bolsa le queda rasa. || *Bò es enar e visitar, però es milló e ca séue estar*, refr. No hay cosa mas buena que estar cada uno en su celda. || *Cade u e ca séue fa lu que vòl*, refr. Cada cual en su casa quita y pone tasa. || *Cade u e ca séue y Déu e se de tots*, refr. Cada uno en su casa y Dios en la de todos. || *Cade u sab e ca séue lu que passe*, refr. Cada uno sabe donde le aprieta el zapato. || *Càurer se ease demunt*, fr. Caerse la casa encima. || *Hòstes vendrán qui de case mus treurán*, refr. De fuera vendrá quien de casa nos sacará. || *E cade case còuen faves y e se nòstre e quelderades*, refr. En cada casa cuecen habas y en la nuestra á calderadas. || *E case qui no i ha pa, fa mal está*, refr. En casa do no hay harina, todo es mohina. || *Case per estar y terre lu qu' en se viste puguís elquensar*, refr. Casa en la que vivas, viña en la que bebas y tierras las que veas. || *Qui de ca d'altri fa ustal, de ca séue en fa curral*, refr. Quien tenga tienda que la atienda y sino que la venda. Hacienda, que tu amo te vea. || *Tenir se case pòne còm un hòu*, fr. Tener la casa como una colmena. || *Qui gaste més que no té, de se case va es querré*, refr. Quien gasta mas de lo que gana, vestirá de telaraña. || *Qui u vòl tot everiguar, ca séue ha d'ebendunar*, refr. Quien las cosas mucho apura, no tiene vida segura. || *Si e ca téue i entre bé, mire sémpre còm i vé*, refr. Si tu casa mucho tiene, mira siempre como viene.